

ÉRTÉK *és* ÉRTELMEZÉS

[Szegedy-Maszák Mihály | Mikusi Balázs
| Pászti László | Dede Franciska |
Rózsafalvi Zsuzsanna | Katona Anikó
| Illyés Boglárka | Kelemen Éva |
Mann Jolán | Boka László | Kulcsár Péter
| Németh András | Szvorényi Róbert |
Káldos János | Perger Péter | Boreczky
Anna | Berzeviczy Klára | Karl-Georg
Pfändtner | Tamási Balázs | Pap Ágnes |
Kiss Domokos Dániel | Perjámosi Sándor
| Kocsy Anikó | Bódy-Márkus Rozália]

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE | GONDOLAT KIADÓ
BUDAPEST 2010

Szerkesztette: BOKA LÁSZLÓ és SIRATÓ ILDIKÓ

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás csak a kiadó előzetes hozzájárulásával lehetséges.

© Szerzők és szerkesztők, 2010

© Országos Széchényi Könyvtár és Gondolat Kiadó, 2010

ISBN 978 963 200 589 8 | ISSN 2062 2279

TARTALOM

Előszó	7
SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: A művészetközi vizsgálódás kísértése és akadályai	11
MIKUSI BALÁZS: „Szilárd, merész, kitartó, nagy és erőteljes”: A férfikar születése a kora 19. századi Németországban.	19
PÁSZTI LÁSZLÓ: Fejezetek az 1848/49-es honvédlövesség harcászatából	26
DEDE FRANCISKA: „...ezen szoborhoz szava van minden magyarnak” – Az Új Idők körkérdése a közönséghez az Erzsébet-émlékmű pályázatáról	40
RÓZSAFALVI ZSUZSANNA: Megjegyzések egy el nem készült Judik Etel-portré margójára	56
KATONA ANIKÓ: Első világháborús hadikölcsonplakátok	70
ILLYÉS BOGLÁRKA: Szemethy Károly lemezanyagátéka	100
KELEMEN ÉVA: „A magyar zene követe” – Dohnányi Ernő fogadtatása Argentínában	112
MANN JOLÁN: Miroslav Krleža kéziratos hagyatéka – Hungarikumok a horvát nemzeti könyvtár kéziratárában	125
BOKA LÁSZLÓ: „Mind szótlán kérlel” Az én-hiány változásai Kovács András Ferenc költészetében	137

KULCSÁR PÉTER: A kozmográfia és a történetírás	152
NÉMETH ANDRÁS: Willibald Pirckheimer és Budáról származó görög kódexei	156
SZVORÉNYI RÓBERT: Jacobinus János és históriája	181
KÁLDOS JÁNOS: Enyedi György prédikációinak szöveggyománya	188
PERGER PÉTER: Fehér foltok a Tótfalusi betűk történetében	208
BORECZKY ANNA – NÉMETH ANDRÁS: Apollonius és Berwelpus: Egy későantik regény az Ottó-korban (Az OSZK Cod. Lat. 4-es töredéke)	215
BERZEVICZY KLÁRA – KARL-GEORG PFÄNDTNER – TAMÁSI BALÁZS: Egy újonnan felbukkant Aaron Wolf Herlingen kézirat	241
PAP ÁGNES: A Malabár-part lakóinak hindu rítusai egy magyar jezsuita leveleiben	257
KIS DOMOKOS DÁNIEL: Szádeczky-Kardoss Lajos és az Erdélyi Kárpát Egyesület	266
PERJÁMOSI SÁNDOR: Az első magyar Orvostörténeti Intézet könyvtára és könyvtári állománya Kolozsváron	281
KOCSY ANIKÓ: A Nemzeti Könyvtár Hírlapgyűjteménye	292
BÓDY-MÁRKUS ROZÁLIA: A népies(nek szánt) kiadványok és műfajok helye a magyar sajtó és könyvkiadás átalakuló rendszerében a 19. század második felében	298

ELŐSZÓ

Jelen kötet az Országos Széchényi Könyvtár által 2009/2010-es évadban rendezett Tudományos Ülésszakon elhangzott előadások szerkesztett, írott változatát tartalmazza, azokból ad közre gazdag válogatást. A tanulmányok szerzői – köztük neves vendégelőadók, egyetemi tanárok – saját területeiken, változatos témákban vizsgálják érték és értelmezés filológiai jelentőségét, történeti kontextusát, recepció-történeti fordulatait. A vizsgálódás több művészeti ágra terjed ki. Hangsúlyosabb az irodalom- és könyvtörténeti értekezés, de a színház- és zenetörténet mellett megtalálható a vallástörténet s maga a történettudomány is, mint a nemzeti könyvtár fontos „szakkönyvtári” sajátja, ezeken túl intézménytörténeti (s természetesen könyvtártörténeti) írások is helyet kaptak a válogatásban.

A nemzeti könyvtár, mely gazdag anyagának tudományos igényű feltárásával, munkatársai kutatói tevékenységével, és az egyetemi, illetve akadémiai szféra intézményeivel való együtt-

működésben tudományos műhelyként kívánja megmutatni magát, az utóbbi évtizedben minden esztendőben megszervezte tudományos konferenciáját. Az utóbbi évektől rendszeressé vált, hogy nem csupán külső vendégelőadók meghívásával, de plenáris előadások beiktatásával is alkalmat teremt a munkák színvonalának értékelésére, illetve az intézményben folyó kutatások szellemi felügyeletére. Ez az első év azonban, hogy az előadások javát kötetyszerűen is megjelentetjük, mintegy régi adósságot pótolva, hiszen az egykori OSZK Évkönyvek hiánya, egyéb kiadványokkal történt részleges pótlása máig sokakban ébreszt jogosan igényt az intézmény kutatói bázisának egyfajta „hazai orgánumban” történő exponálására. Legfőképpen azért, mert tíz esztendő távlatából immár elmondható, a szerencsés kezdeményezés, mely az intézmény kutatóhelyi rangját volt hivatott emelni, számos esetben olyan nivós szellemi teljesítményeket eredményezett, melyek a szakmai visszhangon túl a tágabb publikum érdeklődé-

Németh András

WILLIBALD PIRCKHEIMER ÉS BUDÁRÓL SZÁRMAZÓ GÖRÖG KÓDEXEI*

Willibald Pirckheimer (1470–1530) nürnbergi humanista a 16. század elejének kiemelkedő tudósa, könyvgyűjtője, Albrecht Dürer egyik legfőbb mecénása volt (1. kép).³⁶⁶ Nevéhez fűződik több görög szerző művének latinra és németre fordítása, szövegkiadásainak gondozása. Fennmaradt gazdag levélgyűjteményében kortársai közül az örökös tartományok, Bajorország, Szilézia, Németalföld szinte valamennyi fontos humanista tudósát megtalálhatjuk.³⁶⁷

Pirckheimer nemcsak művelt tudós, hanem jó érzékű könyv- és műkincsgyűjtő is volt. Az Aldus Manutius nyomdájából kikerülő kötetek egyik első olyan német gyűjtőjét tisztelhetjük benne, aki, főként a görög nyomtatványok beszerzésében, teljességre törekedett.³⁶⁸ Nyomatott könyveibe ragasztott ex librisét közeli barátja, Dürer tervezte, melyen az *Initium sapientiae timor Domini* („A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme” Péld. 1.7) felirat szerepelt héberül, görögül és latinul, alatta pedig Willibald és felesége címere.³⁶⁹

Az angolszász szakirodalom mind a mai napig számon tartja, hogy Pirckheimer megszerezte a Corvina könyvtárnak számottevő részét.³⁷⁰ Pirckheimer halálakor nem hagyott hátra férfi örököst, így 1530-ban könyveit és műkincseit nővére, Caritas Pirckheimer és lányai örökölték. Először férjezett leányára, Barbara Straubra szállt Pirckheimer vagyona. Amikor gyermektelenül meghalt 1560-ban, nővérének, Felicitasnak fiúgyermeké, Willibald Imhoff örökölte meg a könyvgyűjteményt.³⁷¹ 1580-ban, Willibald Imhoff halálakor a műkincsek egy része a prágai császári udvarba került. Az Imhoff családnál maradt gyűjteményből 1634-ben egy holland antikvárius, Matthaeus van Overbeck vásárolt 14 nyomtatványt (11 inkunabulumot és 3 antikvát).³⁷² Pirckheimer könyveinek javát végül Thomas Howard, Arundel Earle (1585–1646) vásárolta meg 1636-ban Nürnbergben, majd Angliába vitte.³⁷³ Unokája, Henry Howard, Duke of Norfolk (1628–1684) tovább gazda-

gította a gyűjteményt, majd európai körútjáról hazatérve 1667-ben felajánlotta a Királyi Tudós Társaságnak (*Royal Society*).³⁷⁴ Az adomány nyugati nyelven írt kézirateit 1830–32-ben, míg a keleti kézirateit 1835-ben profilisztítás céljával eladta a British Librarynek, amely mindmáig az Arundel-gyűjteményben őrzi. Feltételezhető, hogy több, Pirckheimerhez köthető kézirat elég korán kikerült a gyűjteményből, és tulajdonosok más láncolatán öröklődött. Pirckheimer nyomtatványai a *Royal Society* tulajdonában maradtak, majd egy részüket eladták 1873-ban Bernard Quaritch londoni könyvkereskedőnek, a maradék jelentős részét pedig 1925-ben elárverezték a londoni Sotheby's aukciósháznál.³⁷⁵

Azt a mítoszt, hogy Pirckheimernek sikerült megszereznie a Corvina könyvtár egy jelentős részét, feltehetőleg csak a 18. században teremtették meg,³⁷⁶ s ami a sok ismétlésen keresztül elfogadott véleménnyé nőtte ki magát.³⁷⁷ A szakirodalomban elterjedt vélekedés ellenére eddig nem sikerült az Arundel-könyvtárban egyetlen corvina kéziratra sem bukanni.³⁷⁸ Noha a nyomtatványok között is lehet remélni budai eredetű köteteket, azonban idáig ilyen sem került elő.

Tudni lehet arról, hogy Pirckheimer értesült a budai könyvtár állományáról. A Corvina könyvtárról szóló szakirodalom ugyanis Pirckheimer nevét négy görög kódex miatt említi. Még 1514-ben Miksa császár Jacobus Banissius nevű titkárán keresztül felkérte Pirckheimert, hogy a Johannes Cuspinianus által 1513-ban Budáról elhozott Joannes Mo-

1. kép: Albrecht Dürer rézmetszete Willibald Pirckheimerről, 1524 (182 × 114 mm)

nachus (Zónaras) görög nyelvű világtörténetét latinra fordítsa.³⁷⁹ Először a nürnbergi humanista elfoglaltságára tekintettel elutasította a felkérést,³⁸⁰ majd később Cuspinianus mulasztotta el továbbküldeni az értékes görög kódexet.³⁸¹ A másik budai kötet Ptolemaios *Geographiájának* már a 15. század vége óta híres kézírata,³⁸² amelyről Ulrich von Hutten szolgáltattott adatokat 1518-ban Pirckheimernek a készülő Ptolemaios-kiadásához.³⁸³

Tanulmányom azzal a két görög kódexszel foglalkozik, melyekről csakis Pirckheimerrel kapcsolatban van adatunk, és melyeket a szakirodalom elveszett corvinaként tart számon.³⁸⁴ Az egyik kötet korábban javasolt – ám a magyar kutatás számára ismeretlen – azonosítása mellett újabb érveket hozok fel. A másik kódex biztosnak tűnő azonosítására ez a tanulmány tesz először javaslatot. Mindkét esetben az a módszer vezetett eredményre, hogy az egyes kötetekkel kapcsolatos levélváltást igyekeztem Pirckheimer teljes életművében nyomon követni.³⁸⁵ Az itt található adatokat pedig magukkal a kéziratokkal és a róluk készült latin fordítások korabeli kiadásaival vettem össze.

Egy új, Magyarországról származó görög kódex

Az egyik adat Pirckheimernek a lutheri tanokat követő teológus, Georg Spalatin³⁸⁶ számára írott leveléből származik (1529. május 15.). Itt említ egy Magyarországról származó görög kódexet.³⁸⁷ A szöveg pontosan így hangzik: *És együttal elküldöm Nazianzi [Gergely] »A püspöki hivatalról«* szóló beszédét [or. 2], *hogy lássad, hogyan vigasztalom a lábköszvényem. Egyébként a kezembe jutott ugyanannak a Gergelynek egy kódexe a magyarországi zsákmányból, amely több mint ötven művet tartalmaz ettől az igencsak szent és művelt férfútól. Ezek közül, ha Isten is úgy akarja, többet latin nyelven is megszólaltatok, bár folyamatosan betegség gyötör.*

Ez az adat az elveszett corvinák listájára került; sem a Corvina könyvtár,³⁸⁸ sem pedig Pirckheimer életrajzának³⁸⁹ és könyvtárának kutatói³⁹⁰ nem tudták az említett kötetet azonosítani.

Pirckheimer egy másik leveléből tudjuk, hogy e kódexet Johannes Heß boroszlói humanista és teológus (1490–1547)³⁹¹ küldte el neki 1529. április 4. és május 15. között, hogy kiegészítse Teológus Gergely már megjelent beszédfordításait. Az új fordításokból készült kötet végül 1531-ben, Pirckheimer halála után jelent csak meg.³⁹²

Elküldök neked, derék pártfogóm, egy lajstromot, amely inkább egy kincsleírás, semmint egy könyv tartalomjegyzéke, hogy osztozz örömben és adj hálát Istenünknek, hogy ezeket az ajándékokat Görögország közepéről a mi kezünkbe juttatta és megmentette ezt az ősrégi Nazianzenus kötetet, mintha csak a mi szemünknek, noha nem teljesen ép (ugyanis hiányzik belőle néhány pergamenlevél) [...] Ez a hatalmas kötet ma nálam van (ékes könyvtáramnak kiemelkedő dísze) [...] Vannak, akik a kötet láttán arra esküsznek, hogy ezt a kötetet a szerző korában másolták.

A kódex Pirckheimernél volt Nürnbergben legalább 1530. október közepéig,³⁹³ de visszajutott Heßhez, ugyanis 1543-ban Joachim Camerariusnál volt éppen.³⁹⁴

A kéziratot említő levélben Heß azt írja, hogy Görögország kellős közepéről jutott a birtokába a jeles kézirat (*ex media Grecia*).

Ez a kijelentés hasonló ahhoz, amelyet a másik budai eredetű, egyházatyák leveleit tartalmazó kódexéről mondott Pirckheimer (*qui e miseranda Graecia*),³⁹⁵ illetve ahogyan Braccianus fogalmazott a budai királyi könyvtári élményéről szóló leírásában 1530-ban (*ex media Graecia*).³⁹⁶ Úgy véljük, hogy e kijelentésnek nincs több informatív értéke, mint hogy régi, és nem itáliai és humanista másolatról van szó,³⁹⁷ tehát nem zárja ki a magyarországi eredetről szóló információt. A magyarországi zsákmányból eredeztetett kódexet a Pirckheimer-levelezés áttekintésével sikerült azonosítani, és a magyarországi jelenlét nyomát is sikerült felfedezni benne. Az azonosítás módszere talán más kódexek esetében is kiegészítheti a bizonytalan hitelű adatokat.

Az azonosítás menete

Már Holzberg felfigyelt arra, hogy Pirckheimer hagyatékában fennmaradt egy lista, amely egy Teológus Gergely beszédeit tartalmazó kódex tartalomjegyzéke, így azonos lehet azzal, melyre Heß 1529. április 4-i levelében hivatkozik.³⁹⁸ Magát a kéziratot mégsem sikerült azonosítani.³⁹⁹ Amikor ezt a listát összevettem a Teológus Gergely beszédeit tartalmazó kódexek tartalmával,⁴⁰⁰ kiderült, hogy a bécsi 10. századi 534 levélből álló ÖNB suppl. gr. 177 kódex azonos sorrendben tartalmazza Teológus Gergely beszédeit és egyéb műveit.⁴⁰¹

Az ÖNB suppl. gr. 177 jelzetű kódex vizsgálata megerősítette Holzberg feltételezését, mi-

szertint a Froben bázeli nyomdájában 1531-ben, Pirckheimer veje, Hans Straub által megjelentetett 37 beszéd, 4 levél és egy költemény fordítása a Heß-től kapott kódexen alapul.⁴⁰² Egy táblázatban összegeztem az ÖNB suppl. gr. 177 és az 1531-es bázeli kiadás közti kapcsolatot (1. táblázat). Pirckheimer csupán azokat a beszédeket hagyta ki, melyek korábban megjelentek akár saját (1521, 1528 és 1529),⁴⁰³ akár Petrus Mosellanus fordításában; az 1521 és 1528-as fordításait a kötet végén mellékletben újraközölte Straub (p. 1–126).⁴⁰⁴ A kötet élére illesztette Gregorius Presbyter Teológus Gergelyről szóló életrajzát (ff. 512r–530r = p. 1–23).⁴⁰⁵ Csupán az 1. beszéd kihagyását nem lehet korábbi fordítások meglétével magyarázni. A kötet állapota azonban, amire Heß is utal a levelében, erre is magyarázattal szolgál. Az első két folio (ff. 5–6) ugyanis csonkán maradt meg a kódexben. A beszédek sorrendje a nyomtatvány első harmadában nem egyezik a bécsi kódexével, de összefüggő tömbök itt is megfigyelhetők. Ez azzal is magyarázható, hogy a kódexet az előtt visszaküldték Heßnek, hogy Pirckheimer kéziratait rendezték volna. A kódex másik két harmadában azonban a fordítás (p. 163–304) pontosan követi a bécsi kódex sorrendjét (ff. 179r–497v); csak a korábban már megjelentetett beszédek maradnak ki.⁴⁰⁶ Így választ kaphatunk arra a kérdésre, mit keres egy költemény XXIX. beszédnek számozva és négy levél (ep. 101, 102, 202, 243) számozás nélkül a beszédek fordítása között.

A kódex és a fordítások sorrendjének összefüggésén kívül az azonosítás mellett további

mű	suppl. gr. 177 (ff.)	Suppl. gr. 177 (Nr.)	PG (coll.)	VD16 G 3082 (pp.)	VD16 G 3082 (Nr.)
or. 1	5r-6r (fr.)	(A')	35, 396-401	—	—
or. 2	6v-39v	(B)	35, 408-545	(1529: VD16 G 3073)	—
or. 3	39v-41v	(Γ')	35, 517-525	23-25	(I)
or. 7	41v-53r	(Δ')	35, 756-788	43-56	(VII)
or. 8	53v-62v	(E')	35, 789-817	94-103	(IX)
or. 6	63r-73v	(ΣΤ')	35, 721-752	103-113	(X)
or. 23	74r-79v	(Z)	35, 1152-1168	13-119	(XI)
or. 9	80r-82v	(H')	35, 820-825	30-33	(IV)
or. 10	82v-84r	(Θ')	35, 828-832	20-27	(II)
or. 11	84v-87v	(I')	35, 832-841	27-30	(III)
or. 12	88r-90v	(IA')	35, 844-849	33-35	(V)
or. 16j	91r-101v	(IB')	35, 933-964	126-136	(XIII)
or. 18v	102r-123r	(IF')	35, 985-1044	136-157	(XIV)
or. 19	123v-130v	(IAΔ')	35, 1044-1064	36-43	(VI)
or. 17	131r-136v	(IE')	35, 964-981	157-162	(XV)
or. 43	138r-179r	(IΣΤ')	36, 943-605	56-94	(VIII)
or. 14	179r-198r	(IZ')	35, 857-909	163-181	(XVI)
or. 20	198v-203v	(IH')	35, 1065-1080	181-186	(XVII)
or. 27	204r-208v	(IΘ')	36, 12-25	—	—
or. 28	209r-226r	(K')	36, 25-72	—	—
or. 29	226r-237r	(KA')	36, 73-104	(P. Mosellanus)	—
or. 30	237v-248v	(KB')	36, 104-133	—	—
or. 31	248v-263v	(KΓ')	36, 133-172	—	—
or. 38	264r-271r	(KΔ')	36, 312-333	—	—
or. 39	271r-280r	(KE')	36, 336-360	—	—
or. 40	280r-302r	(KΣΤ')	36, 360-425	(1521: VD16 G 3038)	—
or. 45	302r-315v	(KZ')	36, 624-664	—	—
or. 44	315v-319r	(KH')	36, 608-621	—	—
or. 41	320r-327v	(KΘ')	36, 428-452	—	—
or. 21	327v-342r	(A)	35, 1081-1128	186-201	(XVIII)
or. 24	342r-349v	(AA')	35, 1169-1193	201-210	(XIX)
or. 15	349v-356r	(AB)	35, 912-933	210-217	(XX)
or. 22	356r-363r	(AI')	35, 1132-1152	119-126	(XII)
or. 32	363r-376r	(AΔ')	36, 173-212	217-231	(XXI)
or. 25	376r-385v	(AE')	35, 1197-1225	231-240	(XXII)
or. 34	385v-390v	(AΣΤ')	36, 241-256	240-245	(XXIII)
or. 33	390v-397v	(AΖ')	36, 213-237	245-252	(XXIV)
or. 36	398r-401v (fr.)	(AH')	36, 265-380	253-258	(XXV)
or. 26	405-412r	(AΘ')	35, 1228-1252	258-267	(XXVI)
or. 42	412r-423v	(M')	36, 457-492	267-280	(XXVII)
ep. 101	424r-429r	(MA')	37, 176-193	280-285	—
ep. 102	429r-431v	(MB')	37, 193-201	286-288	—
ep. 202	431v-433r	(MΓ')	37, 329-333	288-289	—
or. 4	433r-470v	(MΔ')	35, 532-664	(1528: VD16 G 3081)	—
or. 5	471r-486r	(ME')	35, 664-720	—	—
or. 13	486v-487v	(MΣΤ')	35, 852-856	290-291	(XXVIII)
carm. V/2.3	487v-489r	(MZ')	37, 632-640	291-293	(XXIX)
carm. V/1.32	489r-v	(MH')	37, 511-514	—	—
or. 37	489v-497v	(-)	36, 281-308	293-302	(XXX)
ep. 243	497v-500r	(MΘ')	46, 1101-1108	302-304	—
CPG 3060	500r-501r	(N')	36, 665-669	—	—
A	501r-511r	(-)	10, 988-1017	—	—
B	512r-530r	(-)	35, 244-304	1-23	—

A = Gregorius Thaumaturgos, *Metaphrasis in Ecclesiasticen*
 B = Gregorius Presbyter, *Vita Gregorii theologi*

érvként szolgál, hogy a bécsi suppl. gr. 177-es kódex possessora az a Johannes Heß volt, aki a kódexet Pirckheimernek küldte. Az elő- és háttábla közepén szerepel Heß címe, az előtáblán pedig az 1528-as esztendő: *G. NAZI-ANZENUS GRECE AN MDXXVIII*. A kódexet tehát két évvel Mohács után és egy évvel az előtt köttette újra Johannes Heß, hogy Pirckheimernek elküldte a kódexet. A Heß által elküldött kódex magyarországi eredetét Pirckheimer Teológus Gergely „A püspöki hivatalról” szóló beszédének fordítása kapcsán említi, amelyet – mint majd látni fogjuk – ugyanabból a kódexből készített, melyet Opsopoeus a budai királyi könyvtárból eredeztet.

Oxford, Corpus Christi College, Ms 284

Johannes Setzer,⁴⁰⁷ hagenai nyomdász 1528-ban megjelentette Vincentius Opsopoeus gondozásában Nagy Szent Vazul és Teológus Gergely 4. századi görög egyházatyák leveleit eredeti nyelven, görögül. A kötet elején Opsopoeusnak egy Pirckheimerhez írott levele áll. Ebben említi Opsopoeus, hogy a kiadás forráskódexe a budai királyi könyvtárból származik.⁴⁰⁸

Igen ragyogó férfiuraságodnak, Bilibald Pirckheimernek, nürnbergi patriciusnak Vincentius Opsopoeus üdvözlétét küldi. Amikor Georg Leutius a minap elhozta nekem megtekinteni a te könyvtáradból, igen ragyogó Pirckheimer, Vazul és Gergely leveleinek kódexét, amelyek meg-

tekintését izgatottan vártam a levelekből kirajzolódó jellemek és a kötet régisége miatt egyaránt, – ugyanis megítélésem szerint legalább 200 évvel ezelőtt vagy még régebben másolták, és Magyarország királyának könyvtárában volt elhelyezve –, amikor pedig mohón belevetettem magam, elkezdtem néhány levelet kimásolni...

A Corvina kutatás nem tudott ezzel az adattal mit kezdeni, így Csapodi Csaba az 1973-as repertóriumában elveszett corvinaként közölte Basilius Magnus és Gregorius Nazianzenus neve alatt,⁴⁰⁹ és máig ebben a minőségében tartja számon a szakirodalom.⁴¹⁰

A két görög egyházatyá szöveghagyományának vizsgálói azonban már a 20. század elején felvetették, hogy az itt felhasznált kódex azonos lehetett az oxfordi *Corpus Christi College*-ban őrzött 14. századi kódexszel (Ms 284),⁴¹¹ mivel a levelek sorrendje, a kézirat kora, illetve több olvasati variáns is arra utal, hogy a két egyházatyá számos fennmaradt kódexe közül az oxfordira illik leginkább Opsopoeus leírása.⁴¹² Pirckheimerrel való kapcsolatra, ahogyan látni fogjuk, csak a kódex tartalma utal; a 17. század vége előtti történetére a kódexben nincs nyom.⁴¹³ Az utóbbi években Carmelo Criminek sikerült meggyőzően bizonyítania, hogy Opsopoeus valóban az oxfordi kódexre hivatkozhatott; azonban meggyőző érvei ellenére a Mátyás-címer és a corvinakötés hiánya miatt végül elvetette az azonosítást.⁴¹⁴

Crimi fő érve az azonosítás mellett az volt, hogy a levelek sorrendje lényegében megegyezik Opsopoeus kiadásával. További érvet talált

Pirckheimer egyik korai életrajzában,⁴¹⁵ amely felsorolja Pirckheimer fordításait: Szent Nilus (5–6. század) szentenciái, Damaszkuszi Szent János (7–8. század) fejezetei és Szent Maxim vértanú egyik lefordított műve is szerepel az oxfordi kódexben. Úgy vélem, hogy az életrajzíró a kiadások alapján sorolta fel a különböző fordításokat, így a mondat nem használható fel annak forrásául, hogy mindezek a művek egy kötetből származnának, ahogyan Holzberg és Crimi feltételezték. Szerencsére azonban a levelek és Nilus szentenciái segíthetnek az azonosításban, mivel a latin fordítás okozta torzulás nem teszi lehetetlenné a görög forráskódex azonosítását. Mindkét esetben ugyanis a sok kis egység sorrendje is árulkodó lehet.

Pirckheimer 1515. december végén lefordította Szent Nilus művét latinra és németre.⁴¹⁶ Három kiadása is megjelent még a következő évben. Egyfelől Johannes Lang jelentette meg Pirckheimer fordítását Johann Rhau-Grünenberg wittenbergi nyomdájában, melyet Georg Spalatinnak ajánl (VD16 N 1762).⁴¹⁷ Másfelől pedig Friedrich Peypus⁴¹⁸ nyomdája adta ki a Nilus-szentenciák latin fordítását Nürnbergben, illetve Matthias Schürer Straßburgban (VD16 N 1759 és 1761). Ezekben a Nilus-szentenciák mellett Pirckheimertől egy Damaszkuszi Szent János beszédeiből származó válogatás fordítása is olvasható (VD16 J 527–528).⁴¹⁹ Pirckheimer mindkét szöveget később németre is lefordította.⁴²⁰ A kibővített kiadásban előszó gyanánt Pirckheimernek a nővéréhez intézett egyik levele szerepel. Mindkét előszó elmeséli a kézirat beszerzésének módját.⁴²¹

Jacobus Banissius, ő császári felségének tanácsosa és titkára, tridenti dékán, közös barátunkon, Johannes Stabius császári történetíró és kiváló matematikuson keresztül elküldött hozzám egy meglehetősen régi kódexet, amely a nyomorúságos Görögországból kimenekítve elkerülte a szolgaság igáját. Én pedig könnyedén átfutva éppen szemezgettem belőle, amikor véletlenül a szentséges Nilus atya, püspök és Krisztus vértanújának bölcs mondásaira akadtam.

A Nilus-szentenciák (ff. 66v–78v) egy Damaszkuszi Szent János kivonat (ff. 56r–66v) után következnek az oxfordi kódexben. A görög kódex és a latin fordítás egybevetése a Nilus-szentenciák esetében megerősítette azt a feltevést, hogy a fordítás az oxfordi kódex alapján készült. A több mint 200 rövid szentencia közül 3 kivétellel Pirckheimer fordítása hűen követi az oxfordi kódex sorrendjét (lásd 3. táblázat).⁴²² Mindhárom Pirckheimer figyelmetlensége lehet, az egyiket javítja is.⁴²³ A Damaszkuszi Szent János kivonat viszont nem egyezik a kódexben szereplő részlettel,⁴²⁴ hanem annak egy másik változatát tartalmazza, így ennek forrását Crimi és Holzberg javaslatával ellentétben máshol kell keresnünk. Pirckheimer a kibővített kiadás előszavában nem tesz említést a Damaszkuszi Szent János részletről. A kiadásban szereplő rész a Pirckheimer-hagyatékkal együtt vándorló görög kötetek közül csak egyetlen helyen fordul elő: London, BL, Arundel 528, ff. 107v–110v. E művet tartalmazó kódex az Arundel 527-tel egy kötetet alkotott, és Joannes Gremper köz-

vetítésével (f. 193: *Jo. Gremperij Memor Sis*) került Pirckheimerhez, a fordítás tanúsága szerint még 1515 vége előtt.⁴²⁵ Így könnyen lehet, hogy ez a kötet is Magyarországon, talán Budán keresztül jutott Gremperhez, aki 1514-ben járt az itteni udvarban és több kötetet zsákmányolt a királyi könyvtárból.⁴²⁶ Pirckheimer esetleg Jacobus Banissius és Johannes Stabius közvetítésével kaphatta meg. 1516 januárjában ugyanis a Nilus-szentenciák kap-

csán több kötetért mond köszönetet, és kijelenti, hogy több művet is fordított belőlük megemlítve Banissius nevét, ahogyan ezt a Nilus-szentenciák dedikációban láthattuk a kibővített kiadás elején, amely a Damaszkuszi Szent János részletet is tartalmazza.⁴²⁷

Nagy Szent Vazul 59 és Teológus Gergely 80 levele egyedi módon keveredik egymással az oxfordi kódexben. A 2. táblázat bemutatja a leveleknek a Corpus Christi College 284-es

Ms 284 (ff.)	gr. szám (Ms 284)	Hagenau 1528 (ff.)	Basel 1532 (pp.)	egyházaty	levél [Aldina 1499] (Nr.)
86r–101r	(α'–α')	B _{1r} –C _{7r}	504–514	Vazul	[2], 7, [19], 47, 34, 27, 30, 138, 268, 239, 271
101r–113v	(ιβ')	—	—	Vazul	8
113v–116v	(α'–ζ')	C _{7r} –D _{2r}	515–518	Gergely	53, 54, 114, 91, 186, 172, 120
117r–118v	(ιγ')	D _{2r} –D _{3v}	518–519	Vazul	[14]
118v–130v	(η'–κ')	D _{3v} –E _{6r}	519–528	Gergely	60, 1, 2, 4, 5, 6, 46, 8, 19, 16, 41, 43, 58
130v–132r	(ιδ')	E _{6r} –E _{7v}	528–529	Vazul	71
132r–137v	(κκ'–κζ')	E _{8r} –F _{4v}	529–533	Gergely	59, 48, 49, 50, 45, 47, 40
137v–243r	(ις'–νγ')	F _{4v} –S _{4v}	533–608	Vazul	9, 277, 38, 58, 60, 59, 61, 66, 80, 67, 82, 69, 25, 24, 197, 57, 68, 120, 129, 140, 90, 28, 207, 210, 261, 246, 29, 97, 92, 243, 139, 251, 226, 263, 204, 53, 203, 125, 223, 189
—	—	S _{4v} –S _{5v}	608	Vazul	[151]
243r–256v	(νδ'–νθ')	S _{5v} –V _{1v}	609–618	Vazul	[244], [20], 32, 250, 51, 115
256v–275v	(κη'–νς')	V _{1v} –Y _{3r}	618–633	Gergely	79, 80, 30, 92, 81, 72, 73, 76, 182, 11, 195, 196, 141, 154, 130, 90, 193, 194, 25, 26, 138, 153, 20, 7, 29, 93, 135, 190, 191
275v–286r	(νζ'–οβ')	—	634–642	Gergely	178, 32, 87, 34, 33, 35, 36, 31, 224, 147, 148, 173, 132, 94, 112, 113
286r–287v	(ογ')	Y _{3r} –Y _{4r}	—	Gergely	61
287v–292v	(οδ'–π')	—	643–646	Gergely	64, 44, 65, 131, 125, 140, 199
—	—	—	647	Gergely	61
—	—	Y _{4r} –Z _{7v}	648–656	Vazul	8
—	—	—	656–674	Vazul	(Aldina 1499, ff. 1r–15r, f. 20v) 335–356, 112, 1, 293, 135, 16, 4, 211, 12, 13, 3, 116, 10, 330, 332, 333, 86, 334

2. táblázat: Egyházatyák levelei az Oxford, CCC, Ms 284-ben és a belőle készült kiadásokban

Ms 284 (ff.)	1516: VD16 N 1759 (ff.)	PG 79 (coll.)	mű (Nr.)
66v–70r. l. 21	A ₂ r l. 1–A ₄ r l. 18	1251–1257	(cap. 25–96)
70r. l. 21–71r l. 14	A ₄ r l. 19–A ₄ v l. 17	1241–1243	(sen. 19–33)
71r l. 15–73v l. 6	A ₄ v l. 18–A ₆ r l. 3	1243–1247	(sen. 35–72)
73v l. 7–74r l. 23	A ₆ r l. 4–A ₆ v l. 1	1257–1260	(cap. 97–109a)
74r l. 19–23	A ₆ v l. 1–5	—	—
74r l. 23–74v l. 21	A ₆ v l. 6–21	1260	(cap. 110–117)
74v l. 22–24	A ₆ v l. 22–23	—	—
75r Z. 1–19	A ₆ v l. 24–B ₁ r l. 5	1260	(cap. 118–123)
75r l. 19–75v l. 7	B ₁ r l. 6–15	1261–1262	(cap. 127–128, 130–132, 136)
75v l. 7–11	B ₁ r l. 16–18	1262	(cap. 139a)
75v l. 11–24	B ₁ r l. 19–32	1240	(sen. 1–6)
76r l. 1–4	—	—	—
76r l. 4–19	B ₁ v l. 1–11	1241	(sen. 8–12)
76r l. 19–76v l. 10	B ₁ v l. 12–22	1261	(cap. 125–126, 129–130, 134)
76v l. 11–12	B ₁ v l. 22–23	?	—
76v l. 12–19	—	1261	(cap. 137–138)
76v l. 19–77r l. 9	B ₁ v l. 24–B ₂ r l. 3	1241	(sen. 13–18)
77r l. 10–24	B ₂ r l. 4–12	—	(sen. 73–77a)
76v l. 15–19	B ₂ r l. 13–15	1261	(cap. 138)
77v l. 1–78v l. 2	B ₂ r l. 16–B ₂ v l. 21	1248	(sen. 78–97)
78v l. 3–5	—	—	—
77v–78v l. 5–14	B ₂ v l. 22–29	—	—

3. táblázat: A Nilus-szentenciák az Oxford, CCC, Ms 284-ben és a belőle készült fordításban

kéziratában szereplő sorrendjét (5–6. oszlop) a kódex leveleire (1. oszlop) a benne szereplő számokra (2. oszlop), Opsopoeus 1528-as kiadásának a lapszámaira (3. oszlop), illetve a Rotterdami Erasmus 1532-es baseli kiadásában szereplő lapszámokra (4. oszlop) történő hivatkozással.⁴²⁸ A levelek sorrendje az oxfordi kódexben szinte pontosan egyezik az Opsopoeus és Erasmus kiadásában szereplő sorrenddel. Az eltérés csupán annyi, hogy Opsopoeus tévedésből kihagyta Vazul 8. levelét, illetve Gergely 61. levele előtt átugrott pontosan 10 fóliót (ff. 276r–286r) 16 levéllel együtt, a 61. Gergely-levél után következő 7 levelet (ff. 287v–

292v) szintén elmulasztotta lemásolni. A kifejtett 8. Vazul-levelet a kiadása végén közli (ff. Y4r–Z7v). A levelek közé Aldus Manutius 1499-es velencei görög levélkiadásából csupán egyetlen tételt illeszt (Nr. 151), azt a négy levelet (Nr. 2, 19, 14, 20) pedig, amelyet Aldus Manutius korábban már kiadott, nem hagyja ki,⁴²⁹ sőt kollacionálta a forráskódexszel.⁴³⁰ Az egyetlen szokatlan elem, hogy a 151. Vazul-levelet bemásolta a saját példányába, noha ez hiányzik az oxfordi kódexből. Ezt talán azzal lehet megmagyarázni, hogy a 151. levél címette ugyanaz, mint a 189. levél (*Eustathios archiatros*), így az új kötetbe illő bővítésnek tekint-

hető: a 151., a 244., és a 20. levél egymás után található az aldina kiadásban (ff. 9v–11v).

Erasmusról tudjuk, hogy elkérte Pirckheimer-től azt a kódexet, amelyből Opsopoeus dolgozott.⁴³¹ Opsopoeus kiadásának és forráskódexének az összevetése után méltatlankodik Opsopoeus pontatlanságán.⁴³² Kiemeli, hogy a Pirckheimer kódexében szereplő leveleknek csaknem harmadát kihagyta az 1528-as hagenai kiadásból. Továbbá megígéri, hogy a hiányokat kimásolja és pótolja majd saját közlésében. Ez így is történt. Erasmus 1532-es bázeli kiadása tartalmazza az Opsopoeus által kihagyott 23 levelet, és pedig abban a sorrendben, ahogy az oxfordi kódexben szerepelnek.⁴³³ A 61. Gergely-levél és a 8. Vazul-levél Opsopoeus kiadása szerinti sorrendben van, ellentétben az oxfordi kódex sorrendjével. Erasmus a kötet végére beillesztette a Vazul és Libanios közti levelezés 39 darabját Aldus Manutius 1499-es velencei kiadásából (ff. 1r–15r, 20v), amelyek Opsopoeusnál nem szerepeltek.

A Corpus Christi College kódexéből azonban még két másik művet is lefordított Pirckheimer. Szent Maxim vértanú *Liber Asceticus* című művét, amely 1530-ban jelent meg (CPG 7692).⁴³⁴ Mivel az Arundel-gyűjtemény görög anyagában nem szerepel ez a mű, és 1530-nál korábbi példánya viszonylag ritka, nyugaton szinte nem is fordul elő, ezért minden bizonnyal az oxfordi kódexet használta Pirckheimer a fordításhoz (ff. 293v–324). A kiadásban nem szerepel előszó, amely segíthetne tisztázni a kérdést. A másik mű Teológus Gergely *De officio episcopi* (or. 2) műve, amelynek átültetését már az 1528-as két

Gergely-beszéd fordításakor tervbe vette.⁴³⁵ A fordítás 1529 elején jelent meg.⁴³⁶ Heß pedig, ahogyan ezt fentebb láthattuk, épp abban a levélben köszön meg Pirckheimernek egy elküldött példányt, amelyben a tartalomjegyzék volt, így a Heß-től kapott kódexet biztosan nem használta még fel, sem az 1528-ban, sem az 1529-ben megjelent fordításaihoz.

Éppen e kiadás kapcsán említi Pirckheimer, hogy a Heß-től kapott kötet a magyar zsákmanýból származik. A magyarországi eredet említése a közvetlen szövegkörnyezet alapján váratlanul hat és magyarázatra szorul. A Heß-féle kódex említését a második beszéd elküldött kiadása kapcsán több tényező is indokolhatja azon túl, hogy elküldött mű (*de officio episcopi*) szerepel az újonnan kapott kódexben, és pedig a csonka első beszéd után ez az első ép mű a kéziratban. A Heß-kötet magyarországi származásának említését viszont csakis az oxfordi kódexszel tudjuk megmagyarázni, ha elfogadjuk azt a feltevést, hogy a 2. beszédet ebből fordította. Egyfelől a levél címette az a Georg Spalatin, akinek az 1516-os wittenbergi Nilus-szentencia kiadást ajánlotta, amelyet szintén az oxfordi kódexből adott ki. Másfelől pedig Pirckheimer mindkét kódex eredetéről tudhatott, ugyanis Opsopoeus valószínűleg tőle értesült az egyházatyák leveleit tartalmazó kódex budai származásáról,⁴³⁷ Pirckheimer pedig Heß-től, ám egyik forrás sem maradt fenn. Ezért a Heß-kódexről tett kijelentés mögött megbújik egy másik kijelentés, miszerint Teológus Gergely 2. beszéde és a Nilus-szentenciák fordításának forráskódexe szintén Budáról

származott. Pirckheimer szavahihetőségét és jól értesültségét a suppl. gr. 177-es kódex vizsgálata is megerősíti.

ÖNB suppl. gr. 177: egy új hiteles corvina

Az ÖNB suppl. gr. 177 jelzetű kódexbe a füzetkezdő recto oldalainak jobb felső sarkába egy humanista kéz ívfüzetszámokat írt, melyek eltérnek az ugyanezen oldalak szöveg-tükrének jobb alsó sarkához tapadó ívjelzéstől; ez utóbbiak Johannes Heß könyvkötőjétől származhatnak.⁴³⁸ A felső jobb sarok ívszámozójának keze az összes bifólió első levelét végigszámozta a levelek recto oldalának jobb alsó sarkában, sietségében olykor néhány számot át is ugrott.

Mivel úgy tűnt, hogy e számok közül több elég jellegzetes, és a tíz számjegy együttese adott kezet jellemezhet, a suppl. gr. 177-ben található ívfüzet- és kettősfüzet-számokat összevettem a corvinakötéssel rendelkező Aranyszájú Szent János műveit tartalmazó kódex (ÖNB, suppl. gr. 4),⁴³⁹ a szintén Budán újrakötött és ma Lipcsében található görög kódex (Universitätsbibliothek, Rep. I. 17)⁴⁴⁰ és a Corvina könyvtárból származó Zonaras kódex (ÖNB hist. gr. 16)⁴⁴¹ ívfüzetszámaival. Mind a négy kódex ívfüzetszámai, illetve kettős fólió számai hasonló kézhez köthetők; a számjegyek közül főleg a 3 és az 5 jellegzetesek, de a 2, 4, 9 vonalvezetése, és a számjegyek egyes részeinek az aránya is ismétlődik egy képzeletbeli függőleges és vízszintes ten-

gelyhez képest. E számok kivétel nélkül a könyvkötő munkáját segítették: az ívfüzetek első levelének recto oldalán, a felső margó jobb szélén szerepelnek, és csak abban az esetben, ahol a görög ívfüzetszámok nem látszanak jól. Ugyanezen oldalak alsó margójának jobb szélén csak ott szerepelnek ezek a számok, ahol az ívfüzeteket szét kellett bontani, és gondot okozhatott ezek újrapárosítása.⁴⁴² A többi három kódex esetében a budai átkötésnek kézzelfogható nyomai vannak.

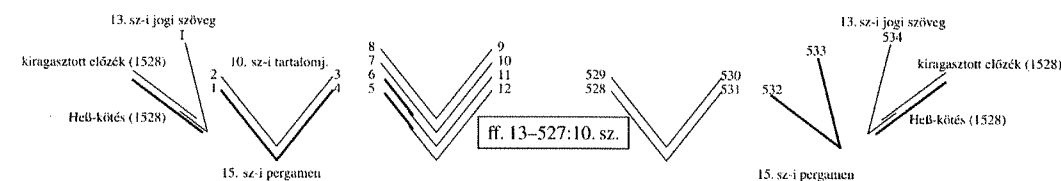
A három közül két kódex mindmáig őrzi az „alla greca” típusú aranyozott corvina bőrkötést, melyet az 1480-as években Budán készített az itáliai származású könyvkötő mester. Az Aranyszájú Szent János Máté evangéliumához írt homíliáinak 11. századi kézírata (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 4) előtábláján látható a kötet címe (*CHRYSOSTOMUS SUPER EVÁGELIA*),⁴⁴³ a kötet elejére és végére egy másik görög kódexből való egy-egy bifóliót helyeztek (ff. 1–2, 332–333). Ezek Ioannikos szerzetes (+846) életrajzának 11. századi másolatát tartalmazzák egy menologionból,⁴⁴⁴ a szentek életrajzainak a naptár szerint elrendezett bizánci gyűjteményéből. A másik kódex Bórbanszületett VII. Konstantin császárnak az udvari szertartásokról egybeszerkesztett művét (Leipzig, Universitätsbibliothek, Rep. I. 17: 325 × 235 mm) tartalmazza. A kódexben található szövegegyüttes első kiadójától, Johann Jakob Reiskétől a *De ceremoniis* címet kapta (editio princeps: Lipcse, 1751–66). A kutatások szerint a 960-as években Konstantinápolyban másolták minden bizony-

a VII. Konstantin által alapított császári könyvtár számára.⁴⁴⁵ A kódex aranyozott, korábban alla greca típusú, de a 20. században helytelenül restaurált corvina-bőrkötésének az előtábla alján látható a kötet címe latinul (<DE> *REGALIBUS INSTITUTIONIBUS*).⁴⁴⁶

A harmadik kódex Zónaras (12. század) bizánci történetíró *Világtörténetének* 14. századi másolata (Bécs, ÖNB, hist. gr. 16). Mivel a kéziratot a 18. század közepén újrakötötték, más nyomok utalnak egy korábbi budai átkötésre. E kódexről tudjuk, hogy Budáról hozta el Johannes Cuspinianus 1513-ban. A humanista előzéklapok megmaradtak (mai számolás szerint: ff. iv–v és f. 479). A kötet ívfüzeteit a füzetkezdő recto oldalak jobb felső sarkában hasonló kéz számozta végig, mint a másik két aranyozott corvinakötésbe kötött görög kódexet, illetve a suppl. gr. 177-es jelzetű kódexet, a különbség csak a számok méretében van. A kódex hátsó kiragasztott előzéklapja már 1520-ban biztosan le volt választva a háttábláról, mivel ekkor írta rá (f. 479v) Philip Gundel, hogy a történeti mű egy részét latinra fordította.⁴⁴⁷ A bécsi udvari könyvtár 1576-os katalógusa állítja, hogy a kötet kívülről aranyozott, bizonyára a ma is jól látható poncolt aranyozott metszésére utalva.⁴⁴⁸ Ennek háló-

szerkezetű rozettás mintái azonban hiányoznak a fenti két görög corvina metszésének motívumaiból. Ezért a poncolt aranyozott metszést a 18. században a latin corvinák alapján készíthették el.

Az ívfüzetszámokon kívül a suppl. gr. 177-es jelzetű kódexbe helyezett 15. századi jó minőségű pergamenlevelek is tanúskodnak a corvinák könyvkötőmesterének tevékenységéről (2. kép). A ff. 532–533-hoz hasonlóan a ff. 1, 4 a budai kódex előzéklapja lehetett, melyek beillesztését a többi három kódex példája is támogatja.⁴⁴⁹ Ezt a bifóliót talán csak Johannes Heß könyvkötője helyezte át a ff. 2–3 védelmére, amelyen a kötet tartalomjegyzéke olvasható. Érdekes, hogy ff. 5–6 több mint felerészben csonka levelét még a 15. században kipótolták, ugyanis a budai könyvkötő műhelyben a kiegészített új pergamenre (f. 5) írták az 1-es számot.⁴⁵⁰ A 13. századi jogi szöveget tartalmazó előzéklapokat (ff. I, 534) talán csak Johannes Heß könyvkötő mestere illesztette be. A humanista kéztől származó számok és a jó minőségű pergamenlevelek betoldása csak a budai könyvkötő-műhelyben történhetett az 1480-as években. A fenti három kódexszel ellentétben a Teológus Gergely-kódex csak Mohács után került el Budá-

2. kép: ÖNB suppl. gr. 177

ról, majd jutott Boroszlóba, Johannes Heß tulajdonába, és innét Nürnbergbe, majd később Nikolsburgba a Dietrichstein-gyűjteménybe ismeretlen úton. Bécsben 1936 előtt nem járt,⁴⁵¹ így a benne lévő számokat sem lehet egy 16. századi bécsi kézhez kötni.

A kettős levelek végigszámozása egyértelműen bizonyítja, hogy a kódexet a 15. század közepe és 1528 között teljesen szétbontották, és elkezdték újrakötni. A kódex átkötését talán nem fejezték be, mivel a kódex metszése nem aranyozott, illetve poncolt. A poncolt aranyozott metszés hiányát megmagyarázhatja az a körülmény is, hogy Johannes Heß könyvkötője körbevágta a kódexet.

Pirckheimer Georg Spalatinnak tett állítása, hogy a kódex a magyarországi zsákmányból származik, kodikológiai módszerekkel megerősítést kapott azáltal, hogy a magyarországi jelenlétre nyomokat találtunk. Így a hiteles corvinák száma egy újabb tétellel gyarapodott, mégpedig a Corvina könyvtár egyik legrégebb és a görög állomány egyik legértékesebb darabjával.⁴⁵² Ugyanakkor ez a bizonyíték nyomatékot adhat Opsopoeus állításának is, amely valószínűleg szintén Pirckheimertől terjedt el.

A két kódex és a Corvina könyvtár

Az oxfordi kódex leírói, Hutter és Nigel Wilson,⁴⁵³ azon az alapon vetik el Opsopoeus szavának hitelét, amely bizonyára Pirckheimertől származik, hogy a kötetben (1) nincs

Mátyás-címer, és (2) nincsenek a nyomdából származó bejegyzések, melyeknek a kiadás során kellett volna a kötetbe kerülniük. A biztosan Budáról származó egyik görög kötetbe sem festettek címet. Opsopoeus pedig a kiadás előszavában megjegyzi, hogy a kódexben szereplő leveleket átmásolta Pirckheimer kéziratából.⁴⁵⁴ Erasmus is másolatból dolgozott, és ügyelt rá, nehogy beleírjon a kölcsönkapott kötetbe.⁴⁵⁵ Tehát egyik kiadás sem közvetlenül Pirckheimer kódexéből, hanem Opsopoeus apográfjáról, illetve Erasmus jegyzeteiből készült, amelyek nem maradtak meg. A Corpus Christi College kötetének budai eredete azon múlik, hogy vajon hiszünk-e Pirckheimer, illetve Opsopoeus állításának, azonban semmi okunk sincs azokat kétségbe vonni.⁴⁵⁶ Az ívfűzetszámok az ÖNB suppl. gr. 177-es eredetét illetően Pirckheimer állítását hitelesítik.

E tanulmány keretei nem engedik, hogy a két kódexet a Corvina könyvtár egészén belül vizsgáljam. 1438–39-ben a Firenzei Zsinaton a keleti egyház képviselőivel folytatott teológiai viták előtérbe állították a görög egyházatyák műveinek olvasását. Ez a vizsgálat felértékelte a korai görög kódexeket, melyeknek átfogó tanulmányozása a zsinat után is folytatódott. Az újonnan azonosított 10. századi bécsi Teológus Gergely-kódexszel több egykorú görög kódexről is tudunk Itáliában, azonban ezek lényegesen kisebb terjedelműek. Így Teológus Gergely átfogó gyűjtemények – különösen egy korai görög kéziratban

– roppant nagy értéke lehetett. Ahogy láttuk, Heß boroszlói teológus társai úgy vélték, hogy a kódex Teológus Gergellyel egykorú. Tartalmát ítélve mindkét kódex olyan műveket is tartalmazott, melyek nem voltak elérhetőek latinul. Ugyanakkor Vazul és Gergely beszédei és levelei retorikai és teológiai szempontból egyformán értékesek voltak. Ezt az értéket a 16. század elejétől kezdve kezdték még többre becsülni, a korai reformáció és a könyvnyomtatás együttes terjedésével. Opsopoeus párhuzamot vont a kappadókiai egyházatyák, Nagy Szent Vazul és Teológus Gergely korának arrianus eretneksége és a 16. század elejének „eretneksége” között Thomas Müntzer és Oecolampadius nevével az anabaptista tanokra utalva.⁴⁵⁷ Az 1510-es évektől kezdve német területen virágzott a kappadókiai egyházatyák műveinek kiadása fordításban és eredeti nyelven egyaránt. Talán nem véletlen, hogy Brassicanus is a görög egyházatyák régi kódexeit emelte ki, és a szövegük kinyomtatásában rejlő óriási lehetőséget látta meg bennük.⁴⁵⁸

Mátyás tudósai a görög kódexek értékét korán felfedezték. Gyűjtöttek díszítetlen papírkódexeket, bekötetlen füzeteket, nem teljes és csak töredékesen meglévő görög műveket is,⁴⁵⁹ épp a szövegek értéke miatt.⁴⁶⁰ Ezek többsége még nem volt latinul elérhető, illetve a teológiai vitákban több latin fordítás versengett egymással, ahol a görög eredeti ismerete is fontos volt. A bécsi Teológus Gergely-kódexben látszik, milyen nagyra becsülték magukat a görög kódexeket mint tár-

gyakat: a kódex átkötésekor a sérült lapokat különös gonddal óvták, olykor kipótolták. Alla greca corvina kötésbe a nagyalakú pergamenkódexeket kötötték, ezek közül több nagyon korai, 10–11. századi kézirat is volt. Épp a régi kötetek szétbontása, újrafűzése és kötése ad egy további lehetőséget a budai eredetű kötetek azonosításához a humanista tudósok levelezésének adatai mellé. A négy görög corvinában megfigyelhető humanista kéz ívfűzet-számainak alapos vizsgálata más adatokkal együtt (nem csak önmagában) talán segítheti a budai eredetű kódexek felismerését.

RÖVIDÍTÉSEK

ADB

Allgemeine deutsche Biographie

CCSG

Corpus Christianorum, Series Graeca

CPG

Maurice GEERARD, *Clavis Patrum Graecorum*, I–IV, Turnhout, Brepols, 1974–83.

PG

Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca

PLP

Prosopographisches Lexikon des Palaiologenzeit

RGK

Repertorium der griechischen Kopisten, 800–1600, Hrsg. Ernst GAMILLSCHEG, Dieter HARLFINGER.

VD16

Verzeichnis der im Deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts

JEGYZETEK

- * A tanulmány a „Corvina Graeca” nevű (K 75693) OTKA-program keretében és támogatásával jött létre.
- 366 Willibald Pirckheimerről lásd részletes bibliográfiával: Willehad Paul ECKERT, Christoph VON IMHOF, *Willibald Pirckheimer Dürers Freund im Spiegel seines Lebens seiner Werke und seiner Umwelt*, Köln, Wienand Verlag, 1971.; Niklas HOLZBERG, *Willibald Pirckheimer: Griechischer Humanismus in Deutschland*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1981.
- 367 Pirckheimer gazdag levélgyűjteménye hét kötetben jelent meg. Az első két kötetet Arnold REIMANN előmunkálatai nyomán Emil Reicke adta ki, a harmadik–hetedik kötetet pedig Helga SCHEIBLE. *Willibald Pirckheimers Briefwechsel*, Hrsg. Emil REICKE, Arnold REIMANN, Helga SCHEIBLE, Dieter WUTTKE, München, Beck, 1940–2009 (a továbbiakban: REICKE = Bd 2, SCHEIBLE–WUTTKE = Bd 3, SCHEIBLE 2004 = Bd 6, SCHEIBLE 2009 = Bd 7).
- 368 Julius SCHÜCK, *Aldus Manutius und seine Zeitgenossen in Italien und Deutschland*, Berlin, 1862, 57.
- 369 Les GRONBERG, *The Cover*, *The Journal of Library History* (University of Texas Press), 19(1984), 426–427.
- 370 William Maitland 1739-ben leírta a Royal Society Henry Arundeltól származó részét, és itt említi, hogy a Corvina könyvtár kétharmada Bécsbe került, a maradék egyharmada pedig Willibald Pirckheimerhez. William MAITLAND, *The history of London: from its foundation by the Romans, to the present time*, London, 1739. Erről, lásd Linda Levy PECK, *Uncovering the Arundel Library at the Royal Society: Changing Meanings of Science and the Fate of the Norfolk Donation*, *Notes and Records of the Royal Society of London*, 52(1998), 6–8: 17., 22., 23. jegyzetek.
- 371 T. S. PATTIE, Scot MCKENDRICK, *Summary Catalogue of Greek manuscripts in the British Library*, London, The British Library, 1999, 1–25. Lásd még David PAISEY, *Searching for Pirckheimer's books in the remains of the Arundel Library at the Royal Society = Enea Silvio Piccolomini nördlich der Alpen: Akten des interdisziplinären Symposions vom 18. bis 19. November 2005 an der Ludwig-Maximilians-Universität München*, Hrsg. Franz FUCHS, Wiesbaden, Harrasowitz, 2007 (Pirckheimer Jahrbuch für Renaissance und Humanismusforschung 22), 163.
- 372 Erwin ROSENTHAL, *Dürers Buchmalereien für Pirckheimers Bibliothek*, *Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen*, 49 (1928), 2–3. Emil OFFENBACHER, *La bibliothèque de Willibald Pirckheimer*, *La Bibliofilia. Rivista de storia del libro e delle arti grafiche di bibliografia ed erudizione*, 40 (1938), 241–263.
- 373 Hans Hieronymus Imhoff 1636-ban eladta Thomas Howardnak a középkori kéziratokat és számos nyomtatványt. Imhoff vonatkozó szövegének kiadását lásd ROSENTHAL, *i. m.*, 51–52.
- 374 Az adományozott nyomtatványokról és kéziratokról egy kiadványt is készített: *Bibliotheca Norfolciana, sive, Catalogus libb. manusccriptorum & impressorum in omni arte & lingua quos illustris princeps Henricus Dux Norfolciae, &c.; Regiae societati Londinensi pro scientia naturali promovenda donavit*, London, Richard Chiswell, 1681.
- 375 A kötetek egy része visszakerült Németországba. ROSENTHAL, *i. m.*, 4. Egy számottevő része azonban Londonban a Royal Society könyvtárában maradt (Carlton House Terrace). L. PAISEY, *i. m.*, 160, 185–218.
- 376 A mítosz talán magától Henry Howardtól származik, aki Magyarországon is látogatást tett, Peter Lambeckkel is találkozott. Ez a találkozás szerepet játszhatott abban, hogy Henry Howard kihangsúlyozta a családi örökségének ezt a lehetőségét, amelynek megbízható alapja aligha lehetett. lásd VISKOLCZ Noémi, *Peter Lambeck budai utazása a corvináért 1666-ban*, *MKsz*, 125 (2009), 159–161.
- 377 *Encyclopedia Britannica*, vol. 14, 1894, s.v. Libraries, 516. Charles Isaac ELTON, Mary Augusta ELTON, *The Great Book Collectors*, London, Kegan Paul, 1893, 82 (reprint: The Echo Library, 2009, 44–45). A Pirckheimer- és az Arundel-könyvtár összefüggésében a Corvina könyvtár mindig hangsúlyos szerepet kap.
- 378 Fennáll a lehetősége annak, hogy sikerül ebben a gyűjteményrészben magyar eredetű köteteket azonosítani. Viszont anélkül, hogy Pirckheimer a levelezésében ilyen köteteket említene, csak magukból a kötetekből lehetne kiindulni. Corvina-kötésben lévő kézirat, illetve Mátyás-címerrel ellátott kötet ebből a gyűjteményből nem került elő. Budai eredetű görög kötetekre az Arundel 516–549 állományon belül lehet számítani. Lásd PAISEY, *i. m.*, 159–218 (Pirckheimer gyűjtőtevékenységéről és könyvtárának sorsáról lásd 161–175). Tudható, hogy az egyik görög kéziratot apjától, Johann Pirckheimertől örökölte, aki Johann Tröster nürnbergi városi tanácsostól szerezte (Arundel 526). Paul LEHMANN, *Dr. Johann Tröster ein humanistisch gesinnter Wohltäter bayerischer Büchersammlungen*, *Historisches Jahrbuch* 60 (1940), 662–663. A szintén nürnbergi Johannes Löffelholz tulajdonából két görög kézirat (Arundel 517, 525) került a Pirckheimer-hagyatékhoz. *Summary Catalogue, i. m.*, 4–5, 8–9.
- 379 Ez a kódex ma Bécsben található, ÖNB, hist. gr. 16. Miksa császár Jacobus Banissius nevű titkárán keresztül küldte W. Pirckheimerhez (Gmu-
- den, 1514. augusztus 20.), erről lásd REICKE, *i. m.*, Nr. 328, 454–456.
- 380 Lásd Beatus Rhenanusnak 1515. júliusa után írt levelét: REICKE, *i. m.*, Nr. 364, 560–562.
- 381 W. Pirckheimer 1515. május 16-án kelt levelében kéri Cuspinianustól, hogy küldje el neki a kódexet. *Johann Cuspinians Briefwechsel*, Hrsg. Hans ANKWICZ-KLEEHOVEN, München, C. H. Beck, 1933, nr. 31, 67–68. J. Cuspinianus 1518. október 18-án mentegetőzik, hogy miért nem küldte el a kódexet Pirckheimernek, lásd REICKE, *i. m.*, Nr. 372, 577–578.
- 382 ÖNB, hist. gr. I. A leírását lásd Julius HERMANN, *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. VI. Die Handschriften und Inkunabeln der italienischen Renaissance. 3. Mittelitalien: Toskana, Umbrien, Rom*, Leipzig 1932, Nr. 11. 19–21, IV. tábla; *Katalog der griechischen Handschriften*. Bd. 1., Hrsg. Herbert HUNGER. Bd. 1. I. Ernst GAMILLSCHEG, Brigitte MERISCH, *Matthias Corvinus und die Bildung der Renaissance*, Wien, 1994, Kat. Nr. 29, 69–70. A kötetet Konrad Celtis lemásoltatta magának. Az 1482-ben Budán készült másolatot ma Oxfordban őrzik: Bodleian Library, 40 (Seld. B 45). A f. 1r-ra a scriptor a következőt írta: ὁ Ἰωαννης Ἀθεσσιος δουλος ποιητης Κονραδα Κελτις Γερμανου γεγραφα ἐν ετει αωπβ', *In Buda inferiori Pannoniae*. A mű másolatának végén (f. 176v, alsó margó), a másoló szó szerint megismétli a bécsi Ptolemaios-kódex kolofonját (ÖNB, hist. gr. I, f. 98v). Leírását lásd H. O. COXE, *Bodleian Library, Quarto Catalogues, I. Greek manuscripts*, Oxford, 1853, 603. Celtis levelezéséről e kódexszel kapcsolatban l. CSAPODI Csaba, *The Corvinian Library: History and Stock*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1973, Nr. 554.
- 383 1525-ben jelent meg Straßburgban Ptolemaios *Geographiája* Pirckheimer latin fordításában

- (VD16 P 5211). Ulrich von Hutten említi egy levelében (Augsburg, 1518. október 25.), hogy Sigmund von Herberstein követ az előző télen moszkvai követjárása során Budát is felkereste, és ott megcsodált egy görög Ptolemaios-kódexet is, amely a leírás alapján a Bécsben őrzött Ptolemaios-kódexszel azonosítható. Ulrich VON HUTTEN, *Epistola vitae suae rationem exponens*, Pirkheimernek címezve (Augsburg, 1518. október 25.) = SCHEIBLE-WUTTKE, *i. m.*, Nr. 561, 400–425 (főleg a 420, 714–716. sorok).
- 384 CSAPODI, *i. m.*, Nr. 306: Teológus Gergelynek több mint 50 művét tartalmazó kódex; Nr. 107: Teológus Gergely és Nagy Szt. Vazul leveleit tartalmazó kódex mint elveszett corvina. PECK, *i. m.*, 17. és VISKOLCZ, *i. m.*, 161.
- 385 A corvina-szakirodalom nem figyelt fel arra a lehetőségre, hogy a görög kódexek esetében egy adott kódexről szóló levelezés teljes nyomon követése segítheti a kötetek azonosítását.
- 386 Irmgard HÖSS, *Georg Spalatin, 1484–1545: ein Leben in der Zeit des Humanismus und der Reformation*, Weimar, H. Böhlau Nachfolger, 1989.
- 387 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1227, 210–212 (Pirkheimer levele Georg Spalatinnak: Nürnberg, 1529. május 15.) (l. 34–40) *Interim mitto orationem Nazianzeni De officio episcopi* [2. beszéd, VD16 G 3073; Nürnberg, 1529], *ut videas, quemadmodum podagram meam consolere. Nactus praetera sum codicem graecum eiusdem Gregorii ex Ungariae spoliis ultra quinquaginta opuscula eiusdem sanctissimi et doctissimi viri continentem. Ex quibus, si deus voluerit, pleraque latine eloqui incipiam, licet assidue fere aegrotem.*
- 388 CSAPODI, *i. m.*, Nr. 306, elveszett corvina.
- 389 HOLZBERG, *i. m.*, 352–353, 358–359 (!), 405–406. jegyzetek.
- 390 PAISEY, *i. m.*, 162–163, 11. jegyzet.
- 391 Julius KÖSTLIN, *Johann Heß, der Breslauer Reformator*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 6 (1864), 97–131, 181–265; Adolf HENSCHEL, *Dr. Johannes Heß der Breslauer Reformator*, Halle, Verein für Reformationsgeschichte, 1901; Georg KRETSCHMAR, *Johann Heß = Allgemeine deutsche Biographie*, Bd. 9, 7–8.
- 392 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1219, 190–192 (Johannes Heß Pirkheimernek: Boroszló 1529. április 4.) „S<alutem>. Indicem thesauri verius quam libri ideo ad te opt<imum> patronum misi, ut mecum gauderes graciasque ageres deo nostro, quod haec dona ex media Grecia nobis largitus est et Nazianzenum vetustiss<imum> servavit utcunque et nostris oculis, licet non omni ex parte integrum (desunt enim aliquae membranae). Solet Metzlerus noster iurisconsultus sepe admirari vel hoc in opere sanctam Grecorum veterum diligenciam nec Moibanus theologus cessat exoculari sacrosanctas reliquias et vere reliquias. Est enim uterque grece doctus... Nunc ad tuum desyderium admodum ardens: Magnum hoc volumen vel hodie mecum est (est enim vel precipuum ornamentum ornatissimae meae bibliothecae). [...] Sunt qui iurarent viso volumine vel ipsa etate auctoris librum scriptum.”
- 393 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, nr. 1324, 419–420 (Johannes Heß Pirkheimernek: Boroszló, 1530. október 13.) (l. 4–11) „Tacui itaque ad aliquot menses, ut nihil litterarum ad tuam mag.<nam> darem. Nunc autem nacta oportunitate rupto silencio cogor esse sollicitus pro meo Nazianzeno, quem indies expecto non solum grece sed et latine loquentem. Hanc enim spem meam nuper auxit epistola Uldarici Zasii doctissimi viri ad tuam mag.<nam> scripta, in qua gracias agit pro translatione Nazianzeni.”
- 394 Johannes Heß könyvtáráról l. Paul LEHMANN, *Aus der Bibliothek des Reformators Johannes Hessius = Aus der Welt des Buches: Festgabe zum 70. Geburtstag von Georg Leyh*, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1950, 100–124 (a Teológus Gergely kódexről: 105). Utoljára 1543-ban található említés a kódexről: Ph. Melanchton levele Johannes Heßhez, aki ebben említi, hogy ekkor a kódex Camerariusnál található: „Tuus codex Nazianzeni est penes Camerarium, ut opinor. Nam Basileae habent similem, et ut audio, locupletiozem. Perspexi totum, et quamquam monumentum est dignum bibliothecis, propter controversiam de trinitate, tamen praeter eam causam, non multa continet διδασκαλικά.” MELANCHTON, *Epistolae = Corpus Reformatorum*, ed. Carolus Gottlieb BRETSCHEIDER, vol. 5, Nr. 2655, coll. 56–57.
- 395 A Nilus-szentenciák fordításához írott előszóban említi a kódex eredetét. Ahogy később bizonyítani fogjuk, ez a kódex is Budáról való, mégis a görögországi eredetet hangsúlyozza. REICKE, *i. m.*, Nr. 377, 596–598 (Pirkheimer Klara Pirkheimernek, Nürnberg, 1515. december 29.): „codicem pervetustum, qui e miseranda Graecia elapsus captivitatis iugum evaserat...”
- 396 „Tantum erat hic antiquorum, graecorum simul & hebraicorum voluminum, quae Matthias ille rex capta iam Constantinopoli, eversisque multis amplissimis Graeciae urbibus, ex media Graecia inaestimandis sumptibus coemerat, ac tanquam mancipia ex barbarorum catastis atque compedibus receperat.” A meglepően hasonló fordulat Brassicanusnál szerepel (Salvianus kiadás: Basel, 1530: VD 16 S 1511).
- 397 Ezért nem tudunk egyetérteni azzal, hogy Brassicanus ezen mondatára építve alapvető szakkönyvek tényként említik, hogy Mátyás király Görögország területéről szerzett be görög kódexeket. Ha ez mégis így történt, akkor erről Brassicanus aligha tudhatott.
- 398 HOLZBERG, *i. m.*, 358. London, BL, Arundel, 175. ff. 37r–38r (leírását lásd Paul Oskar KRISTELLER, *Iter Italicum*, vol. 4, London, The Warburg Institute, 1989, 128). SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1219, 190–192 (Johannes Heß Pirkheimernek: Boroszló, 1529. április 4.) *Indicem thesauri verius quam libri ideo ad te opt<imum> patronum misi...*
- 399 Holzberg nem talált Pirkheimer kezétől bejegyzést a londoni BL, Arundel 549-ben (245 levél), amely Nazianzi Gergely homiliáit tartalmazza. Ez a kötet fele akkora, mint a több mint 50 művet tartalmazó könyv, és a levelek sorrendje sem azonos a Pirkheimer hagyatékban lévő listával. Már csak ezek miatt sem valószínű, hogy Pirkheimer ezt a kódexet használta volna.
- 400 I.R.H.T, Pinakes: <http://pinakes.irht.cnrs.fr>.
- 401 A kódex leírásait lásd Herbert HUNGER, Christian HANNICK, *Katalog der griechischen Handschriften der österreichischen Nationalbibliothek*, Bd. 4. *Supplementum Graecum*, Wien, Brüder Hollinek, 1994, Nr. 177, 304–310; Maria Luisa AGATI, *La minuscula „bouletée”*, Città del Vaticano, 1992, vol. 1, 147–148, vol. 2, 100; Eduard GOLLOB, *Verzeichnis der griechischen Handschriften in Österreich ausserhalb Wiens mit 11 Tafeln*, Sitzungsberichte Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philologisch Historische Klasse 146 (1903), 81–86; *Bibliothek Fürst Dietrichstein Schloss Nikolsburg, Versteigerung am 21. und 22. November 1933*, Luzern, H. Gilhofer & H. Ranschburg Aktiengesellschaft, 1933, Nr. 407, 82. A szövegagyományban elfoglalt helyéről lásd Xavier LEQUEUX (ed.), *Gregorii Presbyteri Vita Sancti Gregorii Theologii*, CCSG 41, Turnhout, Brepols, 2001, 84–85; Véronique SOMERS, *Histoire des collections complètes des Discours de Grégoire de Nazianzenze*, Louvain-

- la-Neuve, 1997, 77, 368–374 (X7 a sigluma, részletes leírás) 129.
- 402 VD16 G 3082. Erről lásd HOLZBERG, *i. m.*, 356–358.
- 403 1521 (VD16 G 3038): *or.* 38–41, 44, 45; 1528 (VD16 G 3081): *or.* 4–5; 1529 (VD16 G 3073): *or.* 2. Ezekről l. HOLZBERG, *i. m.*, 287–298, 343–351, 352–362.
- 404 Teológus Gergely, *Or.* 27–41.
- 405 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1288. Pirckheimer 1530. április 29-i levele. Elküldte Spalatinnak a Gergely-életrajz fordítását. HOLZBERG, *i. m.*, 355–362, cf. SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1176.
- 406 A zárójelben az ÖNB suppl. gr. 177 jelzetű kódex foliószámát adom meg: VD16 G 3082, pp. 1–23 (ff. 512r–530r), pp. 23–25 (ff. 39v–41v), pp. 25–30 (ff. 82v–87v), pp. 30–33 (ff. 80r–82v), pp. 33–35 (ff. 88r–90v), pp. 36–43 (ff. 123v–130v), pp. 43–56 (ff. 41v–53r), pp. 56–94 (ff. 138r–179r), pp. 94–119 (ff. 53v–79v), pp. 119–126 (ff. 356r–363r), pp. 126–157 (ff. 91r–123r), pp. 157–162 (ff. 131r–136v), pp. 163–304 (f. 179r–500r), vö. I. táblázat 2. és 5. oszlopa.
- 407 K. STEIFF, *Johannes Setzer (Secerius), der gelehrte Buchdrucker in Hangenau*, ZfBW 9 (1892), 297–317.
- 408 Vintentius Opsopoeus Willibald Pirckheimerhez írott levele az alábbi szövegi kiadás előszavaként szerepel: *Basilii Magni et Gregorii Nazianzeni, Theologorum, Epistolae Graecae, nunquam antea editae*. Hagenau, Johann Setzer, 1528. (VD16 B 688). A levél kritikai kiadását lásd SCHEIBLE 2009, nr. 1159, 36–43. A vonatkozó rész: „Clarissimo viro domino Bilibalde Pyrckheimero, Patritie Norimbergensi, Vintentius Opsopoeus Sal<utem>. Cum nuper inspiciendum mihi obtulisset ex bibliotheca tua, Bilibalde clariss<ime>, Georgius Letutius codicem epistolarum Basilii et Gregorii, quem cum ob litterarum characteras, tum ob vestustatem vehementer videre cupiebam – est enim, ut mihi coniecturam facienti visum est, ante ducentos aut amplius annos descriptus inque regis Ungariae bibliothecam repositus – in eo ergo cum avidissime versarer, coepi epistolas quoque aliquot excutere...”
- 409 CSAPODI, *i. m.*, Nr. 107 és 307. A müncheni BSB cod. gr. 497-es kódexszel való azonosítást lásd Henry SIMONSFELD, *Einige kunst- und literaturgeschichtliche Funde, Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München*, 1902, 550. Ezt Weinberger azon az alapon cáfolja, hogy a kérdéses kódexet az augsburgi városi tanács csak 1545-ben vásárolta Antonius Eparchustól Velenében, l. Wilhelm WEINBERGER, *Beiträge zur Handschriftenkunde. I. (Die Bibliotheca Corvina), Sitzungsberichte der Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien Philosophisch-Historische Klasse*, 159/6 (1908), 41.
- 410 MONOK István, *A Bibliotheca Corviniana és a nyomtatott könyvek*, MKSz, 124 (2008), 266. ID. *La Bibliotheca Corviniana et les imprimés = Mathias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne*, ed. Jean-François MAILLARD, MONOK István, Donatella NEBBIAI, Bp., OSZK, 2009, 170; PAISEY, *i. m.*, 162–163, 11. jegyzet.
- 411 A legrészletesebb – főként művészettörténeti szempontú – leírását lásd Irmgard HUTTER, *Corpus der byzantinischen Miniaturhandschriften*, Bd. 5. 1. *Oxford College Libraries*, Stuttgart, Anton Hierzemann, 1997, nr. 9, 20–22.
- 412 Gustav PRZYCHOCKI, *De Gregorii Nazianzeni epistularum codicibus Britannicis, qui Londinii, Oxoniae, Cantabrigiae asservantur*, *Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział Filologiczny*, 3/5 (1913), 240; Stig Y. RUDBERG, *Études sur la tradition manuscrite de Saint Basil*, Uppsala, AB Lundequistska Bokhandeln, 1953, 48–52. GALLAY arra a megállapításra jut, hogy nem az oxfordi kódex, hanem egy ahhoz közelebbi volt a kiadás alapja. Paul GALLAY, *Les manuscrits des lettres de Saint Grégoire de Nazianze*, Paris, Les Belles Lettres, 1957, 105–109 (főképp 106), 50–51; lásd még Paul Jonathan FEDWICK, *Bibliotheca Basiliiana Universalis: A Study of the manuscript tradition of the Works of Basil of Caesarea*, Turnhout, Brepols, 1993, 34–35 (Eb5), 203–207.
- 413 Köszönöm Dr. Julian Reid levéltáros segítségét a kódex megtekintésében. A kötetet Christopher Wase (†1711) adományozta a Corpus Christi Collegének (f. Ir: *ex dono Christophori Wase*). Wase 1677-ben iratkozott be a Corpus Christi Collegéba, majd a matriculum szerint 1690-ben lett *scholar*. Apja, az azonos nevű Christopher Wase (1625?–1690) híres klasszikus tudós volt, több görög és latin művet angolra fordított (Szophoklész Elektráját, és Phaedrus-meséket), évekig az Oxford University Press architypographusa volt. Kéziratokat is hagyományozott a Corpus Christi Collegé-ra. Thomas FOWLER, *The History of Corpus Christi College with Lists of Its Members*, Oxford, Clarendon Press, 1893, 401–402. A kötetet Wase akár Angliában is szerezhette, hiszen Thomas Howard, mint láttuk, 1636-ban Angliába vitte Pirckheimer kézíratait. Röviddel az után, hogy Henry Howard a Királyi Tudós Társaságnak ajándékozta a könyvtárát, Oxford tárgyalásokat folytatott az Earlel néhány Arundel kézirat megszerzése ügyében. PAISEY, *i. m.*, 173–174.
- 414 Carmelo CRIMI, «*Editiones principes*» dell'Epistolario di Basilio di Cesarea, «*Editiones principes delle opere dei padri greci e latini, Atti del Convegno di studi della Società Internazionale per lo*
- Studio del Medioevo Latino (SISMEL), Certosa del Galluzzo Firenze, 24–25 ottobre 2003*, ed. Maria-rosa CORTESI, Firenze, SISMEL Edizione del Galluzzo, 2006, 313–354 (347).
- 415 „Sibi comparavit ex graecis [auctoribus] Epistolas sanctorum Patrum atque episcoporum, Basilii Magni, et Gregorii Nazianzeni, quibuscum etiam Nili capita gnostica: Item Iohannis Damasceni quaedam, et Maximi Confessoris: Quae omnia ante aliquot centenos annos in ipsa Graecia scripta sunt, nec unquam viderant lucem, quam ab ipso fuissent edita.” Konrad RITTERSHAUSEN, Goldast MELCHIOR, *V. Illvstris Bilibaldi Pirckheimeri... Opera politica historica, philologica et epistolica*, Frankfurt, 1610, 14. Idézi HOLZBERG, *i. m.*, 90, 223, 226–230, CRIMI, *i. m.*, 343, 105. jegyzet. HOLZBERG, *i. m.*, (227, 313. jegyzet) nem találja a forráskódexet.
- 416 Erről a fordításról (CPG 6583) és jelentőségéről lásd Paolo BETTILOLO, *Le Sententiae di Nilo: patristica ed umanesimo nel XVI secolo*, Cristianesimo nella Storia, Ricerche Storiche Esetiche Teologiche Bologna, 1/1 (1980), 165–168.
- 417 1516. március 11.
- 418 Hans-Otto KEUNECKE, *Friedrich Peypus (1485–1535). Zu Leben und Werk des Nürnberger Buchdruckers und Buchhändlers*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, 72 (1985), 1–65.
- 419 HOLZBERG 1981, 232. Sok barátjának küldött a vékony kötetből, lásd pl. REICKE, *i. m.*, Nr. 377, 596–598 és SCHEIBLE–WUTTKE, *i. m.*, Nr. 380, 2–3.
- 420 HOLZBERG, *i. m.*, 232–236. A két részlet még nem jelent meg nyomtatásban. Lelőhelyük: London, Arundel 503, ff. 1r–17r (Nilus-szentenciák), ff. 17v–20r (Damaszkuszi Szt. János részlet). KRISTELLER, *i. m.*, 131.

- 421 REICKE, *i. m.*, Nr. 377, 596–598 (W. Pirckheimer Klara Pirckheimernek, Nürnberg, 1515. december 29.): „Jacobus Banissius, Caesareae maiestatis a consiliis et secretis, decanus Tridentinus, codicem pervetustum, qui e miseranda Graecia elapsus captivitatis iugum evaserat, per communem amicum Joannem Stabium, imperialem historiographum et mathematicum insignem, ad me misisset egoque levi transcurso illum delibassem, sorte quadam in beatissimi patris Nili, episcopi et martiris Christi, sententiosa incidi dicta.” Ez a rész szó szerint szerepel Johannes Lang kiadásában is. VD16 N 1762, f. A iir, l. CRIMI, *i. m.*, 344, 107. jegyzet.
- 422 L. még HOLZBERG, *i. m.*, 228 táblázatát, aki nem ismerte az oxfordi kéziratot. A kézirat és a kiadás összevetéséhez ezt nem használtam.
- 423 Pirckheimer kihagy három szentenciát: Oxford, Corpus Christi College, Ms 284, f. 76r, l. 1–4; 76v, l. 16–19 (ezt pótolja: B2r l. 13–15); f. 78v, l. 3–5. Arra, hogy Pirckheimer olyan szentenciát fordítana, amely nem szerepel az oxfordi kódexben, nincs példa.
- 424 A Nilus-szentenciák után Damaszkuszi Szent Jánostól egy rövid részlet: PG 95, 83B–86C: (*Octo sunt Passiones...*), CPG 8110 és 3975. Migne Pirckheimer fordításból adta ki a részletet, nincs mellette görög szöveg. Az oxfordi kódexben azonban a CPG 8111 (PG 95, 85–96) változat szerepel. Az eltérés cáfolja Holzberg és Crimi feltevését, hogy Konrad Rittershausen fent idézett mondatai egyetlen kéziraatra vonatkoznának.
- 425 A kézirat a szerbiai származású Makariosé, Halics 1458-ban felszentelt metropolitájáé volt. *Summary Catalogue*, *i. m.*, 9–12. Hans ANKWICZ-KLEEHOVEN, *Magister Johannes Gremper aus Rheinfelden, ein Wiener Humanist und Bibliophile des XVI. Jahrhunderts*, ZfBw 30 (1913), 212–213. RGK I 244. Makarios Mátyás uralkodásával egy időben élt; maga a kötet is az ő tulajdona volt. PLP 7, 16192.
- 426 ÖNB Cod. Lat. 138 (*Marcellinus comes Illyricus, Gennadius Massiliensis, Isidorus Hispalensis, Idefonsus Toletanus*), 218 (*In perversionem problematum Aristotelis*), 977 (*Dialogus S. Iohannis Chrysostomi et [Pseudo-] Sancti Basilii...*) és OSZK, Cod. Lat. 417 (*Philostratus*), Csapodi, Nr. 418, 669, 170, 478, 503. Az elhozott műveken kívül Gremper érdeklődését a teológia és görög egyházatyák iránt az is mutatja, hogy belejegyzetelt Bessarión Budáról származó teológiai kódexébe (ma OSZK, Cod. Lat. 438) és lemásolta – feltehetőleg Bécsben Nagy Szent Vazul műveit abból a szintén Budáról származó kódexből, amely ma az OSZK-ban található (Cod. Lat. 415). Az apográfot ma Wolfenbüttelben őrzik (4.7. Aug. 40). Gremper kezével való azonosításhoz, lásd ANKWICZ-KLEEHOVEN, *i. m.*, 213–215.
- 427 SCHEIBLE-WUTTKE, *i. m.*, Nr. 379, 1–2: Pirckheimer levele Jacobus Banissiusához (Nürnberg, 1516. január) „Interim vero, cum Stabius noster libellos quosdam graecos a dominatione tua attulisset, quaedam ex illis convertimus ac in publicum non sine nominis tui, ut decet, praeconio edidimus,…” Pirckheimer 20 másolatot küld a Nilus fordításából barátjának.
- 428 A táblázat elkészítéséhez felhasználtam CRIMI, *i. m.*, 350–354 összegzését, és kiegészítettem az oxfordi kódex és az antikvák lapjaira történő pontos hivatkozásokkal.
- 429 Opsopoeus 1528-as kiadását Aldus Manutius kiadásához kiegészítésnek szánja (l. 29–39). „Eas vel hoc nomine diligentius transscripsi, partim quod antea nunquam editas compererim, partim quod sperarem studiosis et candidis lectoribus me non vulgariter gratificaturum, si nostra opera tanti actam rari thesauri potirentur. Promiserat quidem Aldus ille optime de literis meritis in epistolio ad Codrum Urceum, quod secundo libro Graecarum Epistolarum praefixum est, eas aliquando se editurum. Verum quid eius voluntatem ab edendo retraxerit, parum compertum habeo. Paucas saltem Basilii ad Libanium sophistam et alios nonnullos in secundo volumine edidit, quas nos in hoc libello consulto praetermisimus.” SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1159. Aldus 1499-es kiadásáról lásd FEDWICK, *i. m.*, 199–201. A ff. α1r–β7v-n összesen 44 Vazul-levelet adott ki. A levelek helye az aldinában: Nr. 151: ff.9v–10r, Nr. 20: f. 11r–v, Nr. 14: ff. 15r–16r, Nr. 2: 16r–20r, Nr. 19: 20v. A többi 39 levelet Erasmus illesztette a kiadásába.
- 430 CRIMI, *i. m.*, 325–327. A 45. jegyzetben Crimi példákat hoz olyan esetekre, ahol Opsopoeus Aldus kiadását követi. Az oxfordi kódex, Opsopoeus és Erasmus kiadásainak olvasatai is igazolják, hogy a kiadások az oxfordi kódexet használták. Az eltérések megmagyarázhatók a kiadók szövegjavításaival. CRIMI, *i. m.*, 336–343.
- 431 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1174 (1528. május 28.); Nr. 1190, 125–126 (1528. augusztus 25.): „Existimo tibi redditas litteras, quibus rogabam, ut codicem calamo descriptum epistolarum Basilii et Nazianzeni ad me mitteres. Vehementer enim hoc cupio nec levibus de causis et fiet absque tuo detrimento. Sed expecto his nundinis scripta tua” (vö. Nr. 1176).
- 432 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1242, 241–242 (szintén kiadta: Allen 8, 276f, Nr. 2214) Erasmus saját levélkiadását küldi Hieronymus Frobenen keresztül Pirckheimernek (Freiburg i. Br., 1529. szeptember 7.): [...] „De codice graeco ignoscat tua humanitas mihi, quod non praesto fidem. Sub nundinas coepimus conferre. Quo sumus ingressi altius opus, hoc plus offendimus portentorum. Interdum toti versus omissi sunt, multa mutata studio, ut videtur. Quin et epistolae multae omis-sae. Postremo plusquam tertia pars voluminis abest. Collatio peracta est; sed coepimus, quod nobis deest, describere. De codice ne sis sollicitus; erit domino suo incolumis. Fortasse curabimus excudendum exemplar nostrum.” SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1254, 266–269 (Johannes Baptista Egnatius Pirckheimernek: Velence, 1529. november 13.) Egy Nazianzi Gergely kódexről van szó, melyben a Pirckheimer kódexéből hiányzó részeket kimásoltatta, és egy Jakob Wesler nevű kereskedővel elküldte Pirckheimernek Velencéből.
- 433 Basel, VD16 B 338 és VD G 3040. Froben 1532-es baseli Vazul homiliái kiadásának (*En amice lector...*) mellékleteként illesztették Erasmus levélkiadását a kötet végére (p. 504–674). Digitalizált példány: http://archive.thulb.uni-jena.de/hisbest/receive/HisBest_cbu_00006127. Erről a kiadásról lásd FEDWICK 1993, 208–217.
- 434 VD16 1664. Erről lásd HOLZBERG, *i. m.*, 351–352.
- 435 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1176, 97: „et si deus annuerit, brevi alia quoque theologi huius – ita enim a Graecis appellatur – scripta in publicum exire videbis, precipue vero orationem elegantissimam de munere episcopali, quam me tunc in manibus habere vidisti.” A kiadást lásd VD16 G 3081.
- 436 VD16 G 3073, erről lásd HOLZBERG, *i. m.*, 348–351.
- 437 Opsopoeus írja, hogy Pirckheimer készségesen válaszolt arra a levélre, melyben Andreas Rüttel közvetítésével elkérte tőle Nagy Szent Vazul és Teológus Gergely leveleinek forráskódexét. SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1159: „Itaque ego hoc tuo iam liberali responso sum non mediocriter erectus et exhilaratus tuaeque cohortationi non illibenter obsequutus.” Ezután írja, hogy átmá-

- solta az Aldus Manutiusnál kiadatlan részeket. A felkérés és Pirckheimer válaszelevelé egyaránt elveszett.
- 438 Az ÖNB suppl. gr. 177, ff. 5r–173r-ig a humanista arab ívfűzetszámok jól látszanak. A szövegtűkör jobb alsó sarkához tapadva gót kisbetűvel Johannes Heß könyvkötőjének ívjelzései láthatók, melyek ff. 5r–173r-ig b–z-ig mennek, majd ff. 151r–352r-ig ismét a–z-ig, végül ff. 360r–528r-ig A–Y szerepel. Az első, csonka füzetet a corvina könyvkötő nem számozta, míg Heß könyvkötője igen, amelyet zárójelben jelzek. f. 5r (a csonka oldal pótlásán) 1 (b); f. 13r: 2 (c); f. 21r: 3 (d); f. 29r: 4 (e); f. 37r: 5 (f); f. 45r: 6 (g); f. 53r: 7 (h); f. 61r: 8 (i); f. 69r: 9 (k); f. 77r: 10 (l); f. 85r: 11 (m); f. 93r: 12 (n); f. 101r: 13 (o); f. 109r: 14 (p); f. 117r: 15 (q); f. 125r: 16 (r); f. 133r: 17 (s); f. 141r: 18 (t? lemosva); f. 149r: 1<9> (levágva) (v); f. 157r: 20 (x); f. 165r: 2<1> (y); f. 173r: <22> (z). A vaskos kódexet eredetileg talán két kötetbe kötötték, a második rész a f. 264r-val kezdődik. Az egykori második kötetben a görög ívfűzetszámok jól látszanak, ezért a humanista számozásra nem volt szükség.
- 439 A görög ívfűzetszámok gyakran nem látszanak, mivel a kötet budai újrakötések 3–4 mm-t levágtak e számokkal együtt. Több helyen azonban ezek a számok mégis jól kivehetők: f. 30r: δ' (4); f. 88r: ια' (11); f. 208r: κ' (26); f. 224r: κ<η>' (28); f. 296r: λ<ζ>' (37); f. 304r: λ<η>' (38). A görög számozás nem tartalmazza a kódex tartalomjegyzékét (ff. 3–5), melyet a főszöveg befejezése után helyezhettek a kötet elejére. Ezeket a leveleket ugyanúgy vonalazták, mint az Aranyszájú Szent János homíliáit tartalmazó szöveget, a tartalomjegyzék szövegét is ugyanaz a kéz másolta, mint a kódex szövegét.
- Az ívfüzetek első recto oldalainak jobb felső sarkában levő arab számok a következő helyeken láthatók: f. 1r: 1; f. 3r: 2; f. 6r: 3; f. 14r: 4; f. 22r: 5; f. 30r: 6; f. 39r: 7; f. 48r: 8; f. 56r: 9; f. 64r: 10; f. 72r: 11; f. 80r: 12; f. 88r: 13; f. 96r: 14; f. 104r: 15; f. 112r: 16; f. 120r: 17; f. 128r: 18; f. 136r: 19 a későbbi foliáló kezétől áthúzva; f. 144r: 20; f. 152r: 21; f. 160r: 22; f. 168r: 23; f. 176r: 24; f. 184r: 25; f. 192r: 26; f. 200r: 27; f. 208r: 28; f. 216r: 29; f. 224r: 30; f. 232r: 31; f. 240r: 32; f. 248r: 33; f. 256r: 34; f. 264r: 35; f. 272r: 36; f. 280r: 37; f. 288r: 38; f. 296r: 39; f. 304r: 40; f. 312r: 41; f. 320r: 42; f. 328r: 43; f. 330r: 44.
- 440 A füzetek első oldalának jobb felső sarkában a következő ívfűzetszámok látszanak: f. 1r: 2; f. 9r: 3; f. 17r: 4; f. 25r: 5; f. 33r: 6; f. 41r: 7; f. 43r: 8; f. 51r: 9; f. 59r: 10; f. 67r: 11; f. 75r: 12; f. 83r: 13; f. 91r: 14; f. 99r: 15; f. 107r: 16; f. 115r: 17; f. 123r: 18; f. 131r: 19; f. 139r: 20; f. 147r: 21 (felül levágva); f. 155r: nem látszik; f. 163r: 23 (felül levágva); f. 171r: a levél elveszett; f. 179r: nem látszik; f. 187r: nem látszik; f. 195r: nem látszik; f. 203r: a levél elveszett; f. 211r: <2>9 (felül levágva); f. 222r: 31 (felül levágva); f. 230r: 32; f. 238r: 33; f. 246r: 3<4>; f. 254r: nem látszik; f. 262r: nem látszik.
- 441 Az alábbi számok alig, olykor csak UV lámpával olvashatók. A számok mérete nagyobb, mint a másik három kódexnél, de a ductus feltűnően hasonló. A metszéskor a számok tetejét gyakran levágták, az itt jelzett helyeken az olvasatuk biztosnak mondható. ÖNB hist. gr. 16, f. 17r: 3; f. 25r: 4; f. 33r: 5; f. 41r: 6; f. 49r: 7; f. 57r: 8; f. 65r: 9; f. 73r: 10; f. 81r: 11; f. 89r: 12; f. 97r: 13; f. 105r: 14; f. 114r: nem látszik; f. 121r: 16; f. 129r: 17; f. 137r: nem látszik; f. 145r: 19; f. 153r: 20; f. 161r: nem látszik; f. 169r: <2>2; f. 177r: <2>3; f. 185r: nem látszik; f. 193r: 25; f. 201r: 2<6>; f. 209r: <2>7; f. 217r: nem látszik; f. 225r: 29; f. 233r: 30; f. 241r: 31; f. 249r: 32; f. 257r: 33; f. 265r: 34; f. 273r: 35; f. 281r: 36; f. 289r: 37; f. 297r: nem látszik; f. 305r: 39; f. 313r: 4<0>; f. 321r: nem látszik; f. 329r: nem látszik; f. 337r: 43; f. 345r: nem látszik; f. 353r: 45; f. 361r, f. 369r és f. 377r: nem látszik; f. 385r: <4>9; f. 393r: nem látszik; f. 401r: 5<1>; f. 409r: 5<2>; f. 417r: <5>3; f. 425r: 54; f. 433r: 55; f. 441r: 56; f. 449r: 57; f. 457r: 58; f. 465r: 59.
- 442 Az ÖNB suppl. gr. 177-ben az egész kódex bifólióit végigszámozta a budai könyvkötő műhely humanista keze. Az alsó margóra írta hasonló kéz a kötet végén: ÖNB hist. gr. 16, f. 473r: a1; f. 474r: a2; f. 475r: a3; f. 476r: a4 és ÖNB, suppl. gr. 4, f. 328r: 1, f. 329r: 2.
- 443 L. az előtábla fényképét CSAPODI Csaba, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, *Bibliotheca Corviniana*, Bp., Helikon, 1990, Nr. 221.
- 444 A betoldott bifóliók egy ívfüzetből származnak, rekonstruálásukhoz lásd Bécs, ÖNB, suppl. gr. 4, f. 1ra incipit: <συγγε>νόμενος ἐπὶ τὴν φίλην = PG 116, 44A line 6, f. 1vb explicit: ὁ γὰρ καὶ ὕστερον ἐξεβη· καθὰ καὶ περὶ = PG 116, 45A line 13; on f. 332ra: καταπλαγέντες = PG 116, 48 B2, f. 332vb explicit: ὄφιν οὖν τινα φοινικοειδῆ μέγιστον ἐκ ταύτης ὑπο<φαινόμενον> = PG 116, 49 B5, f. 333ra incipit: <ὑπο>φαινόμενον ἰδὼν = PG 116, 49 B5, f. 333vb explicit: ἔστρεφον καὶ ὅπως = PG 116, 52 B8, f. 2ra incipit: δράσας· τῷ τε τοῦ ἦθους = PG 116, 53 B8, f. 2bv explicit: τοῦ κλησιν εἰς αὐτὸν μετα<βαίνουσιν> = PG 116, 56 B8.
- 445 Részletes leírását lásd Jeffrey Michael FEATHERSTONE, *Preliminary Remarks on the Leipzig Manuscript of De Cerimoniis*, *Byzantinische Zeitschrift*, 95 (2002), 457–479.
- 446 L. az előtábla fényképét CSAPODI – CSAPODINÉ GÁRDONYI, *i. m.*, Nr. 88 és MADAS Edit, *La Bibliotheca Corviniana et les Corvina «Authentiques» = Mathias Corvin... , i. m.*, 39. Sajnos a múlt század elején helytelenül restaurálták ezt a görög kódexet, amikor új gerincborítást készítet-
- tek neki, mert az „alla greca” kötésekre jellemző kiemelkedő oromszegéseket eltávolították a kódexről Lipcsében. Ezért látszik úgy, mintha a gerinc rövidebb lenne, mint a könyvtest, holott szembetűnően hosszabbnak kellene lennie annál.
- 447 ÖNB hist. gr. 16, f. 479v: μετάφραζον ἔγω Φίλιππος ὁ Γουοδελιός εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἀπὸ μιχαὴλ τοῦ ἀργυροπούλου εἰς τὸ τέλος ἔτους α,φκ.
- 448 L. a korábbi kötésről Hugo Blotius 1576-os katalógusában (f. 81r) E 1550: *manuscripta in charta pergamena et extrinsecus deauratus*. Hermann MENHARDT, *Das älteste Handschriftenverzeichnis der Wiener Hofbibliothek von Hugo Blotius 1576: Kritische Ausgabe der Handschrift Series Nova 4451 von Jahre 1597 mit vier Anhängen*, Wien, Rudolf M. Rohrer, 1957, 98.
- 449 A lipcsei corvinának az első kiragasztott humanista előzéklapja elveszett. Egykori meglétére a többi Budán átkötött görög kódex humanista betoldásaiból következtethetünk. A hátsó kiragasztott előzéklap megmaradt. Az Aranyszájú Szent János-kódexben az első kiragasztott előzéklap és annak párja elveszett; a ma már leválasztott, de egykor kiragasztott hátsó humanista levél és annak párja megmaradt (ÖNB suppl. gr. 4, ff. 334–335). A Zónaras-kódex esetében az első humanista előzék megmaradt (ÖNB hist. gr. 16, ff. IV–V, a 18. századi előzések után), a hátsó repülő előzék elveszett, a kiragasztott rész, melyet már 1520 előtt leválasztottak a háttábla belső oldaláról, megmaradt (f. 479).
- 450 Talán Budán toldották be a ff. 400–406 csonka ívfüzet középső bifólióját is (ff. 402–404), ahol a 404-es szám a f. 403v-n szerepel.
- 451 A bécsi ÖNB csak 1936-ban vásárolta meg a Dietrichstein-könyvtár görög anyagával együtt.
- 452 Az ÖNB suppl. gr. 177-es kódexet a 10. század második felére szokták datálni. Ennél korábbi a

Par. Suppl. gr. 607-es kódex 10. századi magja, ha elfogadjuk, hogy a Corvina könyvtárhoz tartozott. Erről lásd NÉMETH András, *A Mynas-kódex és a Corvina Könyvtár*, MKsz, 126 (2010)158–192. Körülbelül egyidős vele a Lipcsében őrzött *De ceterimoniis corvina*, melyet 963–969-re szokás datálni. Az biztosnak látszik, hogy a Corvina könyvtár legrégebbi kódexei görög nyelvűek voltak.

453 HUTTER, *i. m.*, Nr. 9, 20–22; CRIMI, *i. m.*, 347. Ezúton köszönöm N. Wilson professzornak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kódex provenienciájáról szóló leírását.

454 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1159, (l. 15–23): „Sed enim cum animadverterem huius tam rari codicis pretium nulla tua invidia premi, cum alias tuae instructissimae bibliothecae utriusque liguae auctores studiosis a te flagitantibus candidiss<ime> et libentiss<ime> utendos dare soleas, sed potius librarii penuria hactenus in obscuro delituisse, cepe te per Andream Rutellium familiarem tuum interpellare [...] me describendi laborem et taedium libenti animo suscipere et devorare velle... (l. 29–33) Eas vel hoc nomine diligentius transscripsi, partim quod antea nunquam editas [Aldus Manutius 1499-es kiadásához képest] compererim, partim quod sperarem studiosis et candidis lectoribus me non vulgariter gratificaturum, si nostra opera tanti ac tam rari thesauri potirentur. Az Aldus kiadásában szereplő leveleket mellőzte: (l. 37–39) Paucas saltem Basilii ad Libanium Sophistam et alios in secundo volumine edidit, quas nos in hoc libello consulto praetermisimus.”

455 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1242, 241–242: „De codice ne sis sollicitus; erit domino suo incolumis.”

456 Láthattuk, hogy Pirckheimer tudott más budai eredetű görög kódexekről is, továbbá tájékozott volt a magyarországi eseményekről. Pl. SCHEI-

BLE 2004, Nr. 1028, 138–142 (Magyarországi előkészületek a török ellen: Bécs, 1526. április 26.).

457 SCHEIBLE 2009, *i. m.*, Nr. 1159, (l. 55–60): „Vixerunt enim eo tempore in Caesarea Cappadotiae quidem Basilius, Constantinopoli autem Gregorius, quo vehementissime viguit arriana haeresis [...] (l. 75–80) Neque enim minore multorum ruina et offendiculo iam furiunt haeretici munzerani et omnium maxime oecolampadiani, qui olim insaniebant Arriani...”

458 „Vidimus grandem librum apostolicorum canonum, opus incomparabile; vidimus Theodoretum Cyrensem in Psalterium integrum. Vidimus Chrysostomi, Athanasii, Cyrilli, Nazianzeni, Basilii Magni, Gregorii Nysseni, Theophanis, Dorothei infinita opera. Vidimus Marcum monachum, cognomento Anachoritam.” Lásd még Brassicannus listájának másik feléről (Salvianus Basel, 1530) suppl. gr. 50 (Philo), és Lambeck javaslatait.

459 NÉMETH, *i. m.*

460 E. PICCOLOMINI, III. *Inventario della libreria medicea privata compilato nel 1495*, Archivio storico italiano, 20 (1875), 51–94. Lásd a 1., 3–4., 8–9. capsákat. A Medici gyűjtemény görög köteteknek túlnyomó többsége papírkódex, míg a latinok túlnyomó többsége pergamenkódex volt. Külön ládában őrizték a bekötetlen papír és pergamenfüzeteket (p. 79). A Corvina Könyvtár görög anyagáról meglévő ismereteink, a könyvtörténész szakma véleményével ellentétben, igazolják azt a feltevést, hogy a Corvina könyvtár görög anyaga zömmel – a Medici-gyűjteményhez hasonlóan – papírkódexekből állt, corvina-kötés és címer nélkül. Sajnos épp ez nehezíti az azonosításukat.

Szvorényi Róbert

JACOBINUS JÁNOS ÉS HISTÓRIÁJA

Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy lehetett-e Pellérdi Péter gyurgyevői győzelemről levélben megírt beszámolója Jacobinus János *Brevis enarratio* című históriájának a forrása. Mielőtt rátérnék az előzőleg feltett kérdés megválaszolására, szükségyszerűen vázolom Jacobinus János életét, összefoglalva történeti művének utóéletét.

Jacobinus János legrészletesebb életrajzát Bónis György állította össze.⁴⁶¹ Jacobinus János valószínűleg 1574-ben⁴⁶² született Kolozsváron, unitárius vallású, szász patrícius-családból. Atyja Jacobinus Bernát volt, akit Báthori Zsigmond 1587-ben a varsói országgyűlésre küldött. A követség tagjaként azt a feladatot kapta, hogy meggyőzze a lengyel unitáriusokat, hogy támogassák Zsigmondot abban a tervében, hogy megszerezze a lengyel koronát. Kolozsvár küldöttjeként (1588. szeptember 4-én) a fejedelem engedélyével és ajánlásával szerzett tanítót a kolozsvári unitárius iskola számára Johannes Erasmus szemé-

lyében, aki Antwerpenből menekült Lengyelországba, ahová vallási nézetei miatt üldözték. Ő lehetett Jacobinus János tanára is.

Jacobinus Kolozsvár városának jegyzője lett; ekképp írja alá mind a *Brevis enarratio...* című történeti művét (Kolozsvár, 1596, typis Heltanis),⁴⁶³ mind másik művét, a *Chorus musarum* című lakodalmi köszöntő verset, amely Kakas István kolozsvári patrícius és Rómer Zsuzsanna 1597. január 12-én tartott menyegzője alkalmából készült (Kolozsvár, 1597, typis Heltanis).⁴⁶⁴ Ezt a tisztséget 1598. november 1-jéig viselte.

1598. április 10-e és augusztus 21-e között Zsigmond első lemondását követően kormányzó felesége, Mária Krisztierna secretariussá tette, így Jacobinus Gyulafehérváron állított ki okleveleket. Az augusztus 29-én újból megválasztott Zsigmond átvette felesége secretariusát. Kancelláriai alkalmazásában megmaradt Zsigmond második lemondása után is, ezt követően Báthori Endre okleveleit szignál-